

КАК ДА РАЗГОВАРЯМЕ, СЛУШАМЕ И ИГРАЕМ С ДЕТЕТО

СБОРНИК С МАТЕРИАЛИ ЗА РАБОТА С ДЕЦА И РОДИТЕЛИ

Съставител и редактор: Весела Банова

Какво още не
знаят за теб?

Че съм
Добър

game и
пространство

Този сборник се издава с финансовата подкрепа на УНИЦЕФ по проект „Семейство за всяко дете“.
УНИЦЕФ не носи отговорност за съдържанието на материалите.

КАК ДА РАЗГОВАРЯМЕ, СЛУШАМЕ И ИГРАЕМ С ДЕТЕТО

СБОРНИК С МАТЕРИАЛИ ЗА РАБОТА С ДЕЦА И РОДИТЕЛИ

Съставител и редактор: Весела Банова

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗА АВТОРИТЕ	4
ГЛАВА 1. НЯКОЛКО ОПОРНИ ТОЧКИ В СРЕЩИТЕ НИ С ДЕЦА ОТ РАННА И ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ	5
<i>Весела Банова</i>	
<i>Д-р Любомир Жупунов</i>	
ГЛАВА 2. РАБОТА В АТЕЛИЕ	24
Приказките, които могат да отворят място за словото „gratis”	24
<i>Весела Банова</i>	
Как да работим в ателие с въображаемата връзка?	39
<i>Вивиан Дюран</i>	
ГЛАВА 3. НЯКОИ КЛИНИЧНИ АСПЕКТИ НА РАБОТАТА С КЛИЕНТИ В СКЦ	45
<i>Весела Банова</i>	

ЗА АВТОРИТЕ

Весела Банова – клиничен психолог, психоаналитик, преподавател в Нов Български Университет, Председател на Групата на Фройдистко поле в България, член-кореспондент на Новата Лаканианска Школа

Д-р Любомир Жупунов – педиатър, Председател на сдружение „Дете и пространство”

ГЛАВА 1

НЯКОЛКО ОПОРНИ ТОЧКИ В СРЕЩИТЕ НИ С ДЕЦА ОТ РАННА И ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Весела Банова
Д-р Любомир Жупунов

Защо си задаваме въпроса „Как да разговаряме с децата?“

Защото често между нас възникват недоразумения. Детето е различно от възрастния. Неговият начин на мислене, на възприемане на света около него и на човешките отношения е не само различен, но се променя непрекъснато във възрастта, за която говорим.

Няколко отправни точки

Детето е говорещо същество

Още преди да се роди детето съществува в езика на своите близки. Те са говорили за него преди раждането му, изградили са неговия образ в езика, прогнозирали са пола му, измислили са му име, обсъждали са бъдещето му...

Когато детето се появява на света, то бива посрещнато от грижите на своята майка, а и на цялото семейство.

В течение на своята еволюция човешкото същество минава от един изцяло сензорен стадий към един по-комплексен етап на психичния живот. Бебето изпитва в своето тяло емоции под формата на усещания, които изразява чрез движения или мимики. Внимателната майка получава тези телесни съобщения, които превежда с думи, предназначени за детето. Нещо повече майката, която откликва на вика или на плача на своето бебе, обикновено си задава въпрос: „Какво иска то? Какво иска то от мен? И отговаря на този въпрос най-често като слага бебето на гърдата или го гушва и му дава биберон. Но също така тя му говори. Тя изпитва удоволствие от грижата за своето бебе и това придава на думите ѝ специална стойност. Майката изобретява за своето бебе „майчин език“, който му дава възможност да обитава по своя неповторим и уникален начин своите потребности: хранене, сън, преобличане, къпане и т.н. Особено важно е, че майката чува в първите срички и звукосъчетания

на своето бебе, някаква смислена дума. Тя придава смисъл на звуците, които бебето произнася. Така в звукосъчетанието: миям, амааа, майката чува „мама” и му го казва. Т.е. майката не интерпретира всички прояви и звуци на бебето като израз на физиологични потребности. Тя чува смислени думи в бърборенето на бебето и това му дава шанс да започне да различава устата, която говори от устата, която се храни.¹

Езикът на тялото

Така опорните точки за разбирането на новороденото и кърмачето са телесните прояви, позите на детето, неговите плачове, мимики, разликата в тоналността на неговите плачове, оцветяването на кожата като се отчитат соматичното му състояние, степента на напрежение или отпуснатост на тялото, реакциите спрямо присъствието на другия и промените в тях в присъствието на различни хора. Отбелязват се реакциите на бебето, когато то се стимулира или обратно, когато липсва стимулиране, неговият начин да заема пространството в креватчето /кошарата/, позите на тялото му по отношение на ограниченията, неговото общо поведение, което се променя с всеки изминат ден, според соматичното състояние /Druon, 1996/.

Връзката между тялото и психиката е особено силна и пряко се изразява в движенията на детето в предучилищна възраст.

Психомоторна експресивност

Всяка човешка активност е психомоторна. Това е очевидно. Днес значението на психосоматичното единство не се оспорва нито в областта на клиничните наблюдения, нито в областта на възпитанието и терапията: безспорно е значението на движението на детето в развитието на цялостната му личност и интелигентност.

Психосоматичното единство се изразява в своята пълнота именно при детето, макар че непрекъснато го констатираме през целия живот на човека. Това е така, защото детството е възрастта на глобалността, на неразривната свързаност между движение, емоция, познание. Това е възрастта, в която детето се изразява, в която се изказва и открива света без задръжка, като инвестира всички параметри на своето обкръжение. Неговата връзка с пространството, обектите и хората се създава върху една постоянна *тонико-емоционална основа*. Тази сензо-моторна, тонична, афективна, много

¹ Даниел Роа, Посрещането на детето. Законите на гостоприемството, София, 2003, под. ред. на Весела Банова.

персонализирана връзка, този начин да бъдеш на света, който е специфичен за всяко дете, Бернар Окутюрие нарича **“психомоторна експресивност”** / Aucouturier, B., 1993/.

При детето психомоторната експресивност доминира. Тя е мястото на срещата на неговия живот в цялата му дълбочина и на всички негови желания, за да може то да започне да долавя смисъла, който съдържат.

Златната възраст, в която движенията на детето пряко изразяват чувствата и преживяванията му е от 2 до 7 години. Затова някои автори я наричат „златната възраст на психомоториката”.

Ето защо на децата в предучилищна възраст им е необходимо пространство и време за свободни игри, в които могат да движат цялото си тяло, да инвестират различните измерения на пространството, да експериментират статично и динамично равновесие, скачане, люлеене, падане, да строят къщи от големи модули, в които могат да се крият, да играят с гласа си, накратко: да се изразяват чрез движенията и тялото си.

Това, което се премълчава: детската сексуалност

На З. Фройд дължим откритието за спецификата на детската сексуалност. Той се отдалечава от понятието за сексуалността при възрастния и неговите открития слагат началото на едно ново мислене и отношение към бебето и малкото дете.

“Сексуално” при Фройд означава това, което носи удовлетворение на тялото. Изучавайки детето, Фройд открива, че сексуалното съществува във всички отвори на тялото, на всички места, където е подтиквано от физиологични функции. Тези телесни отвори /например, устата/ са гранични зони между вътре и вън. В тях се извършват жизнено важни функции. Фройд определя влечението като търсене на удовлетворение. Влечението не е синоним на инстинкт. Това удовлетворение той нарича *сексуално удовлетворение*. Негова специфична черта е *автоеротизма*. Важно да се разбере е, че този автоеротизъм не зависи от субекта, а съществува в главата му. Т.е. за Фройд сексуалното влечение има травматичен характер, макар и не много сериозен, но важен, защото субектът понася сексуалното влечение без да бъде негов актьор. Най-обичайният признак за срещата между сексуалното влечение и телесната функция е тревогата. Тревогата, която възниква, когато субектът срещне сексуалното влечение. Тази тревога показва, че нещо става в тялото на детето, от което самото дете не може да се скрие и което не може да

овладее. Фройд открива, че при човека освен удовлетворяване на телесните функции съществува също “печалба от удоволствието”.

Както посочва Даниел Роа, първото време на влечението е автоеротичният момент. Второто време е, че детето не е само. Има адрес, има друг, към който детето се обръща. Обикновено това е майката, която се грижи за основните телесни потребности на детето. Детето, което не знае какво да прави с “печалбата от удоволствието”, я разполага в майката, в човека насреща.

Първото време на влечението е свързано с гърдата. Това не е гърдата, която дава храна. Това е обектът, който дава удоволствие на детето. В този първи момент детето си измисля гърдата. В едно второ време то ще си послужи с майката, за да разположи гърдата в нея. От този момент нататък майката е носител на обекта, който принадлежи на детето. Ето защо майката става обект на желанието. В този момент и момчето, и момичето разполагат собственото си удовлетворение у другия.

Не е възможно удовлетворението, принадлежащо на детето и манаващо през неговото тяло, да бъде носено и управлявано от майката, въпреки нейното желание. Тази невъзможност се трансформира във въображението на всеки един в забраната, свързана с бащата. За бащата се мисли като нещо, което забранява на детето да се наслаждава, използвайки своята майка.

Стадии на организацията на либидото

Детската сексуалност се развива в няколко фази; тя се характеризира най-напред чрез играта на *частичните влечения*, съставлящи сексуалното влечение, свързани с източниците на телесна възбуда, определени като *ерогенни зони* и проявяващи се под формата на изолирани поведения водещи до специфично удоволствие. Тези частични влечения, които отначало функционират по независим начин, постепенно се уеднаквяват и се организират в примата на гениталната зона в течение на една фаза разположена между 3 и 6 години и окончателно в пубертета. Стадиите на еволюцията на либидото се характеризират с доминирането на една ерогенна зона /орална, анална, фалична/, а също чрез начина на свързването с обекта отпечатан върху активността на ерогенната зона /напр. инкорпорирането за оралния стадий².

2 Инкорпорирането е “процес чрез който субекта по един повече или по-малко фантазмен начин, прави така, че обекта да проникне и да бъде запазен вътре в неговото тяло” /Лапланш и Понталис в ../.

В действителност фантазмът за инкорпориране открит в анализата на възрастни и деца, може да означава както несъзнаваното желание да си присвоим обекта, като го запазим вътре в себе си, така и да си го присвоим като го разрушим; в тези два случая то изразява желанието да се унищожи всяка дистанция, всяка раздяла с обекта, субекта да се слее с него, което гарантира предотвратяването на загубата или на изоставянето. Фройд е виждал в инкорпорирането “прототипа на това, което по-късно ще бъде идентификацията, призвана да играе важна роля в развитието” и ако идентификацията се

В *оралния стадий*, който се простира приблизително през първата година от живота, частичните влечения се организират около зоната на устата и устните, чиято чувствителност е изключително повишена; начинът на свързване с обекта, е както казахме по-горе, инкорпорирането, отпечатано върху храненето и даряващо на общуването с майката орални значения, като: ям, бивам изяден, разрушавам обекта, като го разкъсвам и т.н.³

Аналният стадий, който се разполага приблизително между 2-та и 4-та година, се характеризира от организацията на частичните влечения около аналната зона и от един начин на свързване с обекта, който бива белязан от ограниченията, свързани с научаването на чистотата и овладяване на контрола върху сфинктерите.

С постепенното овладяване през 2-та година на волевия контрол над сфинктерите, детето открива нови източници на удоволствие: пасивно удоволствие от отделянето, провокирано от възбудата на слизеста ципа на ануса, което много бързо се удвоява от активното удоволствие от задържането; това ново удоволствие не се дължи само на нарастването на възбудата предизвикана от задържането на фекалиите, но също така и най-вече от контрола, който детето отсега нататък има възможността да упражнява върху продуктите, произхождащи от неговото тяло; продукти към които то далеч не изпитва отвращение, а проявява много жив интерес и ги счита като свое благо, откъдето произтича и символичната им стойност на дар, подарък, отправен към или отказан на майката.

Така аналния стадий бива белязан от едно двойно противопоставяне или от един двоен конфликт: от една страна противопоставянето пасивност – активност, като активността Фройд свързва със садизма, като в този случай термина садизъм не се свързва с понятието за наложеното страдание, а означава само потребността от овладяване и контрол, свързан с притежанието. От друга страна съществува противопоставянето между подчиняване – доминиране, където откриваме отново полюсите на пасивността и активността, но което характеризира по-специално връзката с обекта. Връзката е наистина конфликтна: майката внушава чистотата на своето дете, за което както видяхме дефекацията не се свързва с нищо мръсно, а също така тя му налага серия от ограничения /режим, гърне и т.н./ в същия момент, в който то открива удоволствието от овладяването на волевия контрол на сфинктерите и очаква

състои “в инсталирането на обекта в Аза”, ако тя е “един вид регресия към механизма на оралната фаза”, то тя съдържа за компенсация трансформацията на субекта по модела на обекта: “да бъде като” замества “да имам” на инкорпорирането.

3 В нашия език за това свидетелстват изрази като “ще те изпапкам”, “ще ти изям бузките” и т.н. /бел. авт/

да го упражнява. Според Фройд тук се предлага на детето “първия случай, в който то трябва да решава, в смисъл да избира между нарцистичното поведение и поведението на любов към обекта” /1917/, било да избира между от една страна съпротивата срещу получаването на автоеротично удоволствие и утвърждаването на собствената му воля, било от друга страна да се подчини на майка си заради нейната любов.

Аналният стадий съвпада в общи линии с това, което психолозите наричат стадий на противопоставянето или още “кризата на личността на 3 години” /Валон, 1949/. Тази криза се характеризира с изостряне на чувството за Аз, което тласка детето да се утвърждава, като силно се противопоставя на своето обкръжение. Така както оралността оставя отпечатък във фантазменния живот на някои категории пациенти, по същия начин в обесивните неврози Фройд открива значението на аналността; това е очевидността при хората страдащи от обесивна навроза на “аналната триада”: манията за ред и чистота, скъперничество и твърдоглавие, които довеждат Фройд до потвърждаване съществуването на аналния стадий, както и до пре-гениталните организации на либидото.

Аналните влечения търпят много по-радикално изтласкване от оралните влечения, основно под въздействие на възпитанието; срещу тяхното повторно появяване се развиват нормално *реакционни формации*, което ще рече поведения с обратен смисъл: чистота и отвращение като противовес на удоволствието от цапането; милост като противовес на садизма, и т.н.

Фалическият стадий бележи достигането на детската сексуалност или момента, в който частичните влечения се уеднаквяват около примата на гениталната зона. Любопитно е, че докато комплексът на Едип е открит от Фройд твърде рано, същият разпознава съществуването на фалически стадий доста по-късно. Поради този факт Фройд най-напред поставя акцента върху това, което различава детската сексуалност от сексуалността на възрастния и дълго време счита, че частичните влечения се организират около гениталната зона едва към настъпването на пубертета. Въвеждайки понятието фалически стадий, той допуска съществуването на детска сексуална организация, която може да бъде квалифицирана вече като генитална и близка до тази на възрастния. Освен незрелостта, съществената разлика се състои във факта, че според Фройд, детето не познава още мъжкия полов орган. Противопоставянето активност – пасивност, характеризиращо аналния стадий, бива последвано във фалически стадий от противопоставянето не на мъжко – женско, а на фалическо – кастрирано, т.е. отсъствието на penis при момиченцето и жената се интерпретира от детето като резултат от кастрация.

Именно откритието на анатомичната разлика между половете /сведена до присъствието или отсъствието на penis/ отваря и организира фалическата фаза, откритие, което се преживява твърде различно от момчето и момичето, както това се наблюдава при едиповия конфликт. Тук за разлика от предходните стадии няма подкрепление свързано с някаква биологична функция, което ще рече няма модификация на нивото на гениталните органи, както това ще стане през пубертета; казано по друг начин последователността на стадията в еволюцията на либидото не се обяснява еднозначно.

Комплексът на Едип

Малкото момче, което заявява: „ще се омъжа за мама, когато татко вече няма да го има!“ и малкото момиче, което е във възторг да се разхожда само със своя баща, си съперничат с родителя от същия пол /враждебност/, за да се доближат до родителя от срещуположния пол /любов/.

Разрешаването на Едиповия комплекс се състои в отказа от сексуалните и враждебни желаниа и в *идентификацията* с родителя от същия пол, взет за модел: Малкото момиче става като своята майка, а малкото момче като своя баща. Детето интегрира своя пол, като възприема поведението и ценностите на родителя от същия пол.

Упадъкът на Едиповия комплекс следователно е свързан с интериоризацията на родителските образи, на изискванията и интересите на родителите, които изграждат Свръх-Аза. Каква е неговата роля? Да контролира влеченията и да оторизира някои поведения на Аза, както да му забранява други.

Съществуват ситуации на обърнат Едип /привличане на бащата към дъщерята, на майката към нейния син/, както и Едип, засягащ други лица /повъзрастния брат или сестра, дядото или бабата/.

Интерес представлява обяснението на френския психоаналитик *Жак Лакан* /Lacan, 1958/ за Комплекса на Едип, което разкрива ключовата му роля за афективното развитие на детето и психичното му структуриране. Според Лакан, третият стадий на огледалото /2-3 години/ съставлява първото време от стадия на Едип. Детето се идентифицира с липсата на майката, т.е. с фалоса: тази идентификация поддържа детето подчинено на своята майка, на нейното желание /областта на въображаемото/. В едно второ време бащата се намесва, за да означава на детето, че то не е въображаемия фалос на майката и че тя няма фалос. Законът на бащата се състои в една символична кастрация: „бащата кастрира детето, разграничавайки го от фалоса и разделяйки го от майката“. Третото време от стадия на Едип се състои в идентификацията на детето със Закона, с бащата носител на фалоса. Тогава детето напуска въображаемото и влиза в символичния ред, в реда на езика, в света на културата и

цивилизацията: то става субекта, който е различен от двата други – от майката и от бащата възпрепятстващ сливането на детето с майката.

Афективността слага своя отпечатък върху цялата личност на детето между 3 и 6 години. В интелектуален план егоцентризмът на неговото мислене и представата, която си изгражда за света, го доказват ясно. На тази възраст детето изразява своя афективен живот най-вече чрез движенията си. Ето защо в психологичното изследване и терапията често се използват рисунки /на човек, на семейство, на дърво и пр./ и играта /с малки персонажи, представляващи различните членове на семейството; с модулите в залата по психомоторика и т.н./.

Приказките също интересуват живо малкото дете. Според Бруно Бетелхайм вълшебните приказки представят света по същия начин като детето, говорят му за психологични трудности, каквито са неговите /добрата и лошата майка, едиповата ситуация, съперничеството между братята и сестрите/, носят му облекчение и му позволяват да се разбере по-добре. Вълшебната приказка не трябва да бъде обяснявана на детето. Тя поставя екзистенциални проблеми в картки и точни термини: необходимостта да бъдеш обичан и страха да останеш незабелязан, да си без значение за другия; любовта към живота и страха от смъртта. Ситуациите, представени във вълшебните приказки, са опростени, а персонажите не са амбивалентни. Те също така предлагат на детето решения, които то може да схване според нивото на своето разбиране. Бетелхайм уточнява: „Ако приемем, че тези истории ни описват реалността, очевидно те са възмутителни, жестоки, садистични и всичко каквото пожелаете. Но възприемани като символи на психологични събития или проблеми, те са напълно верни” /Bettelheim, 1978/.

В заключение е уместно да отбележим, че понятието за стадий в психоанализата се различава от същото в генетичната психология, за която е необходимо условие всеки стадий да произтича от предходния и да подготвя появата на следващия: например аналният стадий да произтича от оралния и да подготвя фалическият. За психоанализата, обаче, такава верижност на стadiите не е задължителна и не съществува: преминаването от един стадий към следващия се обяснява единствено с преместването на либидото и точно с изоставянето на една ерогенна зона в полза на друга; това изоставяне е свързано с процеса на изтласкването.

Разминаването между тялото и езика

Детето непрекъснато полага усилия да облече в смисъл и значение всички усещания, които бушуват в тялото му. Това то прави като говори, като слуша приказки, като играе различни игри „на ужким”, като рисува и твори... Щом успее в това начинание, то усеща в тялото си облекчение. Но не винаги е възможно да облече в смисъл и значение това, което преживява. Освен това ресурсите на различните деца да символизират преживяванията си са различни.

Някои преживявания на детето, които пораждат дискомфорт, напрежение и възбуда в тялото му, се изплъзват на езика. Той не може да ги обхване и облече в смисъл и значение. В такива случаи ставаме свидетели на агресивни прояви от страна на детето.

Агресивното намерение

Тезата на големия френски психоаналитик Жак Лакан за агресивността е следната: в опита от аналитичното лечение агресивността ни е дадена като възел от агресивно намерение и образ за дислокация на тялото.

Под намерение разбираме това, че човек си поставя цел, има съзнателна воля да извърши нещо, решителност не без задни мисли и без разчет. На латински *intentio* е също така реторичен похват в смисъл, че това е, което подкрепя искация. Лакан свързва агресивното намерение с известно разпадане (разединение, разместване, изместване) на образа на тялото у субекта /детето/. Това е моментът, в който то вече не успява да открие своите символични ориентири, които са му давали представа за образа, който то би могло да има за Другия. Детето се чувства загубено, разместено, плячка на заповядващото раздробяване на заявката или на желанието на другия, на които то не може повече да отговаря.

В агресивността следователно се образува възел от намерение на недостигащото слово и на затруднения образ на тялото. Това недостигащо слово и този затруднен или раздробен образ на тялото са свързани със ситуацията, в която се намира детето и която отново актуализира вече преживяна от него ситуация, или актуализира загадъчното присъствие на желанието на Другия, който изправя субекта пред тревогата: Какво иска от мен Другия? Какво съм за него?

Затова е важно да проявяваме чувствителност към жестовете, пропуските в действията и най-вече към знаците на речта или проявите на детето, които

свидетелстват за неговото затруднение да се разположи в своята реч и в своето тяло – да бъдем чувствителни към проявите на отказ, към имплицитната цел на някои поведения, които водят детето до провал, към начина, по който то отказва присъствието на своите другарчета или на учителя и възпитателя; да бъдем чувствителни към пропуските в неговите действия или признанията за любопитни истории, в които той отрича част от страданието.

Важно е също така да бъдем чувствителни към исканията, които модулират речта на детето – прекъсване на изречението като колебание да не се каже нещо в повече и да се развие искането, което то от своя страна преценява като основателно. Колебания, спадане на гласа, грешки на езика (лапсус), както и неточност на речта – трябва да внимаваме за това, което казва детето.

Агресивното намерение може да се забележи и в склонността към отказ от прилагане на минимум правила и указания, в закъсненията при изпълнение на указания или започване на работа с другите, обвинения или упреци към другите, към самия себе си, към учителя или към своите родители.

Трябва да се държи сметка и за различните емоционални реакции като ярост, заповядване или провокация. *Всичко това е знак за агресивно намерение.*

За детето агресивното намерение се явява решение, когато то несъзнателно се страхува от раздробения образ на своето тяло. “В това откриваме специфичната връзка на човека с неговото тяло, която се проявява в общото на цяла поредица социални практики”, казва Лакан. Достатъчно е да чуем разказите и игрите на децата, сами или заедно, от 2 до 5 години, за да знаем, че откъсването на главата и избождането на очите са спонтанни теми в тяхното въображение (свързани с техния несъзнаван образ за тялото). Опитът от несръчно разглобената кукла запълва факт от психичната структура.

Мръсните думи

Често детето „се спасява” от напрежението в тялото си, като казва или извиква някоя нецензурна дума. В повечето случаи то съвсем не разбира съдържанието ѝ, но е забелязало нещо важно: възрастните я употребяват, когато са силно развълнувани. Така „мръсната дума” се явява компромисно решение, което избягва агресивното действие, но от друга страна помага на детето да получи облекчение в тялото си.

Един пример:

Майката на И., който е на 4 г 6 мес., идва при психолога на консултация, защото синът ѝ има проблем в детската градина. Това е частна

детска градина и за оценяване на поведението на децата е въведена точкова система. „Лошите прояви” на децата се наказват с черна точка.

И. е осиновено дете. Дали заради това или поради други причини, той проявява пълна непоносимост към черната точка, която символизира изключението. Всеки път, когато учителките му поставят черна точка, той се разстройва, тропа с крак, хапе си ръката и т.н. Мъките му намаляват в деня, в който на помощ му идва една цветиста дума: „трътка”. От тогава нататък всеки път, когато му поставят черна точка, той извиква на учителката „трътка”. И макар, че не прави нищо друго, това притеснява учителките и те обсъждат поведението му на педагогически съвет. Притискат майката да вземе мерки или да премести детето в друго детско заведение.

Багажът, който детето носи в детската градина от своята „детска стая”

Ключът към очовечаването не е в перфектните грижи за детето. Раждането на човешкото същество става в езика и благодарение на една привилегирана връзка с някой, който го обича и който не го подценява, който не го свежда до уста, която трябва да бъде нахранена, и тяло което трябва да бъде подсушено и преоблечено. Най-често този някой е майката, но нейната функция може да се изпълнява и от друг човек, който полага особени специфични грижи за детето, който му говори и който му позволява да разбере, че може да бъде харесвано и обичано.

Мястото, което заема педагогът в детската градина, в света на детето⁴

Училището или детската градина като група са жизнен опит за детето, където то може да завърже нови връзки. Само по себе си това е субективно преживяване, което не може да бъде изразено и което не може да не го безпокои. Класът или малката група със символичните връзки, които те утвърждават, за него имат функцията на нова жизнена сцена, организирана около личността на един възрастен. На тази сцена неговото реално тяло и образът, който то дава или получава, ще заемат особено място. Това също така е мястото,

4 Същите функции изпълнява всеки възрастен, който посреща детето в група с други деца /бел. авт./

където то ще придобие символичния опит на езика и функцията на своята реч като средство за общуване.

Детето трябва да се определи, да се идентифицира за себе си и за другите. За целта то трябва непременно да мине през вербалното общуване, защото това му позволява да изкаже себе си по един нов, диалектически начин, да се представи, да даде смисъл на това, което се случва в тялото му. Тогава това, което то ще каже и ще направи, ще бъде погледнато по нов начин. Хегел казва, че това е особена етична ситуация, в която детето трябва да се научи да поема отговорност за себе си, т.е. не само за това, което е казало, но и за това, което е направило и дори за начина, по който използва тялото си, и за образа за себе си, който то подава.

В училището и в градината имаме субекти /деца/, които се проявяват като такива в намерението на Другия – учителят и възпитателят са гаранتي на смисъл за всеки един и за другите, за другарчетата му.

Мястото на учителя и на възпитателя или на възрастния, който работи с група деца, е решаващо, защото той е в ролята на третия, който трябва да бъде посредник на субекта между два свята.

1 – Детето и светът на родителите: той може да ги замества и тогава детето ще направи пренос върху личността на възрастния и ще актуализира чувства и емоции, които се открояват в семейната структура. В семейството детето има собствена стойност, защото е дете; то преживява любовта на родителите си без да я заслужи, дори и да му се налага да търпи гнева им. *В училище и сред връстниците в детската градина неговата стойност се определя според това, което прави или казва там, т.е. то няма стойност освен тази, която заслужи. Това създава напрежение на съперничество, ревност и завист.*

2 – Детето и светът на децата: само възрастният е в позицията на третия по отношение на всички деца около него. Децата се обръщат към него в името на неговото умение, за да се опитат да разберат каква стойност те имат за него, но по този начин той също така заема мястото на авторитета.

Детето е същество, което разбира и мисли, и поради това то може да разбира смисъла. Смисълът предполага субект, който разбира това, което му казват, и най-вече когото разбираат. Той се съгласява да се даде, посредством езика, като някой, който може да бъде разбран.

Групата се структурира около личност, която трябва да бъде в ролята на някакъв идеал за безличие, който е там не толкова, за да кара децата да говорят, а за да ги обучава или да ги кара да работят – т.е. да им помогне да наме-

рят идентификационните опори, които ще им помогнат по-добре да разберат какви са и какво струват за Другия, и в това е неговият предел.

Уроци от практиката

На какво ни учат осиновените деца

От осиновените деца съм научила, изключително много, за което съм им благодарна. Повечето от тези деца като че ли бяха осиновили своите родители. Но най-невероятното, на което всеки път се натъквах е, че всяко от тях, носеше несъзнавано познание за своя произход и съдба. Дори осиновителите грижливо да пазеха тайната на осиновяването и никога дума да не бяха изrekli за това откъде идва детето. Едно шест годишно осиновено момченце си беше измислило приказка, в която едни фалшиви родители го бяха откраднали от истинските му родители и то беше избягало в гората, където живееше като Маугли. Осиновителите на това дете никога не бяха споменавали дума за дома, от който са го взели и за осиновяването, разчитайки, че е било малко бебе и няма никакви спомени.

Друго осиновено момченце на почти същата възраст упорито питаше майка си как го е носела в своето коремче? Това дете беше осиновено на над 3 годишна възраст и дори много добре помнеше и познаваше дома, в който беше живяло дотогава. За какво питаше това дете? То всъщност се интересуваше от желанието на своята майка да го осинови, проверяваше това желание.

Изобщо, когато детето пита за това откъде идват децата, как се раждат, какво става преди да се родят и пр., те съвсем не очакват да чуят лекции по анатомия и физиология. Нито ги интересуват анатомичните органи на жената и мъжа, нито половия акт, нито акта на раждането. Подобни отговори могат само да ги уплашат. Като случая с едно 2 годишно и половина момченце, което на въпроса си откъде се раждат децата, получава отговор от майка си, че те се раждат от „дупчицата между краката на мама”. Този отговор потриша малкото момче, което избухва в сълзи. „Защо плачеш ?” – го пита майка му. „Защото ме е страх, че ще изтечеш през тази дупчица и ще изчезнеш, мамомо!” – отговаря ужасеното дете.

Всъщност децата се интересуват от желанието на своите родители, от желанието на своята майка и на своя баща. А това е една загадка за всеки човек, на която той търси отговор през целия си живот. „Какво съм аз за другия и какво иска той от мен?” Тези въпроси нямат отговори и не се задават от децата, за да получат отговори на тях, а за да проверят желанието на родителите.

„Откъде идват децата?“ – ето един въпрос, който съпътства човечеството от- както то съществува. Този въпрос не може да има отговор, докато субектът, детето, мъжът или жената не се изправи сам пред него. Именно по този начин основателят на психоанализата Зигмунд Фройд въвежда този въпрос, когато казва, че любопитството на детето, свързано с всичко около сексуалността, се провокира и отключва при появата на друго дете или от друго събитие, което променя живота на семейството. “Първият проблем, който занимава детето, това е загадката откъде идват децата?” В една малко по-различна форма това е същата загадка, която сфинксът от Тива поставя на Едип.

Едно малко дете, което си поставя въпроса откъде идват децата, когато му се е родило братче, няма да отговори на този въпрос, ако не се ангажира лично и не вложи интелектуалното си любопитство. И по този начин, за да разбере как се правят децата, то ще изгради връзка, която свързва това интелектуално любопитство и усещанията, които то получава вътре в собственото си тяло. Така че този въпрос откъде идват децата се превръща за субекта в една изгаряща го загадка. Това е въпрос, който се появява в детството и той следва своя път в хода на развитието, успокоявайки се и придобивайки други форми. Този въпрос се активира, когато възрастният трябва самият той да стане майка или баща. Т.е. в момента, в който субектът се оказва свързан с този въпрос лично, защото трябва самият той да му даде отговор.

Какво показва практиката на един педиатър

Тези които са учили в медицинските университети или в колежите за здравни грижи, знаят, че в тези учебни заведения се учим да разпознаваме законите, които движат тялото в чисто биологичния му смисъл, т.е. на тази част от тялото, която наричаме организъм.

Но от друга страна, ние като медицински специалисти, а и като пациенти знаем, че това, което става в тялото ни, не винаги отговаря на биологичните, биохимични и други изучавани закони. Оказва се, че организъмът не е само една биологична машина с нейните индивидуални вариации. Извън него има нещо, което го движи, което надхвърля нуждата на ежедневието и което прави от организма живо тяло. Има една особеност на човешкото тяло и тя се състои в това, че то е населено с езика, с речта и това го отличава от животните.

Важно е да си даваме сметка, че езикът не винаги е достатъчен да обхване, да впримчи в думите всички усещания, които тялото носи. Той като че ли “се изплъзва от отговорност” когато нещата допрат до най-болезнената точка за всеки субект.

Симптомът идва там, където той не намира думите, за да я опише и по парадоксален начин носи наслаждение, макар че гледан от страни измъчва субекта.

Познаваме различни прояви – симптоми на тялото, при децата, за които се грижим. Някои от тях изглеждат мъчителни и агресивни към собственото тяло – виждали сме деца, които се удрят, хапят, скубят си косата, самонараняват се, други, които повръщат, тъпчат се с храна или отказват да я приемат.

Девето от 2 до 5-годишна възраст

В тази възраст детето има непреодолимо желание за разговор с възрастните. То вече се движи самостоятелно и има желание да опознае и завладее света, който го заобикаля. То пита за всичко възрастния, не се доверява на връстниците си и интуитивно усеща, че отговорите са скрити в света на възрастните. Макар че си контактува с връстници и провежда разговори с тях, повечето теми се започват с: "...а пък моя тати каза; майка ми така ми каза", съответно този, който го е казал или е преживял разказаната случка, е все някой възрастен, бил той дядо, баба, батко, кака и т.н.

В книгата си "От 2 до 5" Корней Чуковски пише, че в тази възраст, ако бъдат оставени на спокойствие да задават въпроси, децата могат да зададат до 2000 въпроса на възрастния, без непременно да изчакаат да им бъде отговорено конкретно на всеки от тях. (Тези свои наблюдения той е осъществил, без да работи по някаква конкретна тема. Просто е бил дядо на внучето си и по примера на Фройд си е направил труда да запише с число всичките въпроси на малкото си внуче, без да им отговаря. Само е записвал бройката.) Радва ги самото задаване на въпрос и след като зададат въпрос, веднага задават следващия, защото мисълта им постоянно скача като птица от клон на клон.

Децата в тази възраст изпитват и гордост от своите знания, с които са се сдобили, контактувайки с други възрастни. Те искат да афишират това свое знание и по възможност да впечатлят възрастния, особено ако представлява авторитет за тях. Децата се позовават на родителите си и ги цитират.

В моята практика постоянно разговарям с деца от тази възраст и те не престават да ме изненадват с коментарите, които правят пред родителите си за мен или за колегите ми.

Тригодишната Ана ме попита: "Ти имаш ли дете?" И след като аз отговорих, че имам, я попитах: „А майка ти има ли дете?" Тя без да се колебае, отвърна: "Няма". След което я попитах, „А на майка ти дъщеря ѝ как се казва?", а тя ми отговори: „Ана”.

Йоана, на 4 години, дълго ми обясняваше как ще си пие сиропчето оттук нататък и че аз съм много „добличък”, и че не трябва да я “боцам”. След като

разбра, че въпреки обещанията за сиропите ще има “боцане”, ми се закани през сълзи „никога да не се омъжи за мен”. Но радостното е, че още след убождането ми се отсърди, защото бях честен с нея и не я излъгах, че няма да бъде бодена.

С децата се и остарява приятно. Те не могат да лъжат и винаги точно определят възрастта ни, според истинния си хронометър, а не според куртоазния. Една майка, чието дете ми беше казало „дядо”, веднага го поправи, че съм чичо, а не дядо, а аз й отговорих, че не съм никакъв чичо, ами съм си 100 % дядо. Тогава тя сподели, че през целия си престой в отделението освен неудобство е изпитвала и страх, че може да навредя на детето и поради “обидата”, която ми е нанесло то. И колко много се успокоила, като разбрала, че не съм го намразил, понеже детето оздравяло.

По Коледа момичето на колегата ми се разболя и не искаше да пие сиропите си. Майката го заплаши с постъпване в болница, на заплахата детето отговори в стил „донски казаци пишат на султана” – “Аз като отида в болницата, ще нарека сестрите с всички мръсни думи, които съм научила от тати”.

Много примери могат да се дават, но друго е по-важно: детето има огромно желание да опознава света и трябва да получи адекватна подкрепа от възрастния именно в езика.

Работата с деца изисква възрастният човек да е подготвен да чуе истини, които другите възрастни никога няма да му кажат. И трябва да може да приеме детето като равен, защото то очаква това.

Детето не е само източник на весели случки. То е един сериозен изследовател, който гледа света с очите на малкия човек, на когото предстои порастване и неговият свят е по-различен и по-добър от този на възрастния. Да разговаряме с уважение с детето не означава грубо да разрушаваме представите му. Те полека-лека ще станат реални с напредване на възрастта.

Бързайки да порасне, детето навсякъде съобщава: „Аз като порасна... Като стана голям(а)...” и т.н. Или влиза в ролята на голямото животно: “Аз съм куче и ще те ухапя”. Или: „Аз съм ходила на море във Варна. Знаеш ли къде е?” И след отговора “знам“ ми заявява: “Аз мнооооооого плувах и ще стана кит и ще те глътна! Ти знаеш ли какво е кит? Ами можеш ли да плуваш?” “Аууу, казвам, и защо ще ме глътнеш, като станеш кит? Не ти ли е жал поне малко?” – “Ще те глътна, защото китовете гълтат всичко!” – “А не може ли да си момиче и да не ме глъташ?” – “Не мога да съм момиче, но може да не те глътam, ако слушаш.”

Интересен диалог, в който лекарят неусетно се оплита в това странно обяснение в любов от едно малко момиченце, което иска да го погълне като кит. Тук „глътането” и „поглъщащите” животни, като кита, ни препращат

към една архаична връзка с обекта на любовта, характерна за оралната фаза от психо-сексуалното развитие на детето: да погълнеш другия или да бъдеш погълнат от него, означава да унищожис дистанцията между субекта /детето/ и обекта на любовта /майката например/.

Някои често срещани заблуди на възрастните

Ако детето не ни гледа, то не ни и чува

Майка, чието дете лекувам от бебе, го води на преглед и аз забелязвам, че е бременна за трети път. На въпроса ми в кой лунарен месец е, тя отговаря, че е в шести месец. Аз задавам въпрос на момчето (то е във II клас, второ дете на майката): „Ти какво си поръча на щъркела, братче или сестриче?“ След което майката ме погледна с ужас и ме спря с изплашен шепот: „Недей, недей, моля те, той не знае“. Аз питам: „Е, добре де, ами след три месеца нали все пак ще се разбере, това не може да се скрие?“, а тя ми отвръща: „Е, какво, да бия менчето ли?“ Оказва се, че тя е в развод, живее с друг мъж и НЕ Е УДОБНО детето сега да научи, че е бременна. Говорих дълго с нея и ѝ обясних, че тя е човекът, който ще обясни на сина си за предстоящото, за да не е изненадан и най-важното, да не се чувства той излъган и ощетен.

Този малък пример илюстрира една често срещана заблуда на възрастните, че когато детето не ни гледа, то също така и не ни чува. Тук е мястото да припомним какво казва голямата френска психоаналитичка Франсоаз Долто на учителите и педагозите по време на една конференция в Гренобъл.⁵ Тя им обяснява, че **за разлика от възрастния, който обича да гледа събеседника си в очите, детето губи 50% от вниманието си, когато ни гледа в очите.** „Погледни ме в очите, когато ти говоря“ е фраза, която кара детето автоматично да спре да ни слуша какво му говорим. Обратно, когато детето не ни гледа, когато е заето с някакво свое занимание, „когато шуми“, казва Франсоаз Долто, тогава то ни чува най-добре и запомня казаното. Следователно синът на моята пациентка отдавна беше чул, че майка му е бременна и отдавна знаеше за това.

5 Долто Франсоаз, Всичко е език, Колибри, 2006

Ако говорим на детето в заповедно наклонение, ще го възпитаваме в изпълнителност

Заповедно наклонение изпълва ежедневието ни с децата: „седни си на стола”, „подреди си тетрадките”, „обуй си обувките”, „не пипай там” и т.н. Или: „Кажете сега на госпожата стихчето, което научи”, „покажи сега на тати какво си рисувал в градината” и пр.

Всички тези команди и заповеди блокират детето. Блокират неговата спонтанност, неговата творческа изява, нормалната му способност за комуникация. Понякога то блокира, почервениява, започва да прави гримаси, прави наопъки – и въобще се вижда, че изпитва напрежение. Тогава възрастният може да пробва да говори например в условно наклонение: „Ако някой си обуе обувките, ще излезем на разходка”. И тогава за негово най-голямо учудване, детето се обува и тръгва.

Една майка, след като чу тези обяснения, сподели следното: „Ами да, аз забелязах, че когато не го гледам и излизам от стаята, той се облича сам /детето е на почти 4 години/. А когато стоя и му повтарям да се облече, той нищо не прави и накрая все аз трябва да му помогна.”

Деца между 4 и 6 години трябва да спят следобяд

Да, но не всички. Количеството сън за едно денонощие е индивидуална характеристика. За повечето деца потребността от следобеден сън отпада в тази възраст. Те са активни през деня и спят толкова дълбоко в първата половина на нощта, че не е изключено да се появи нощно напикаване или сомнамбулни прояви.

Всяко дете има спад в активността на жизнените си функции между 12 часа и 15 часа в началото на следобед, но няма нужда да спи. Има нужда от кът, където може да се отпусне, да полежи, да остане за малко само....

Ако правилно стимулираме детето, то ще се научи да реагира както искаме

Детето не е куче, което като редовно се стимулира правилно, ще реагира по очаквания за възрастните начин. То има несъзнавано, за което свидетелстват неговите образувания: сънищата, грешките в езика, пропуснатите действия, цветистите и духовити думи, симптомът. Несъзнаваното на детето се проявява в неговите свободни творчески проявления: играта „на уж”, рисунките, свободното слово... Ето защо детето в предучилищна възраст има огромна нужда от свободни пространства, без инструкциите на възрастните

и заповедното наклонение, в които да драска, да рисува, да говори, това което му минава през главата, да слуша приказки без да му ги обясняват, да задава въпроси, без непременно да му се отговаря, да играе с букви и цифри без да попъква тестове за училищна готовност и т.н.

За да разберат това възрастните и за да отворят такива пространства за децата, преди това трябва да отворят за себе си. Как? Едно предложение: отделете половин час да си припомните „Пипи Дългото Чорапче” или „Емил от Лънеберя”, или някоя друга хубава книга, която сте обичали като дете или която харесвате сега. Поговорете за някой филм, опитайте се да излезете от задачите на ежедневието, от проблемите и тревогите... Направете нещо, което ви доставя удоволствие и същевременно ви дава различна гледна точка към отношенията ви с децата!

ГЛАВА 2

РАБОТА В АТЕЛИЕ

Ателието е пространство, което възрастните организират, за да могат децата да „работят”, т.е. да изобретяват своите решения, като разширяват възможностите си да обличат в смисъл и значение своите преживявания и чувства.

Създаването на едно ателие и работата в него се обсъждат в интердисциплинарния екип. Едно ателие може да бъде насочено към терапевтична, възпитателна или образователна цел. В различните ателиета се използват различни средства: словото, музиката, моделиране и рисуване, удоволствието от движението, игра на Лего, игри „на ужким”, марионетки, театър и пр.

След като веднъж ателието е планирано на интердисциплинарна среща на екипа и децата, които ще участват в него са определени, то обикновено продължава през цялата учебна година, като водещият /или водещите, ако са двама/, си водят бележки за протичането на ателието и работата на децата в него. Те периодично говорят за работата в конкретното ателие /например веднъж на 3 месеца/ на среща на интердисциплинарния екип.

Ако екипът реши, ателието може да бъде закрито, трансформирано, обновено.

Всяко ателие има своята времева и пространствена рамка, но същината на неговото функциониране и ефикасност за децата се определя от това дали водещият споделя и обсъжда своята работа с екипа, посредством възможностите на интервизията или на супервизията.

Приказките, които могат да отворят място за словото „гратис”

Весела Банова

Детето е един неуморен преводач, който се опитва да „преведе” това, което движи тялото му, и да го облече в смисъл и значение. То се опитва да намери подходящата дума, рисунка, игра, в които може да премине част от онова, което се случва в тялото му и което то понася въпреки себе си: болка, напрежение, възбуда, удоволствие и т.н. В това свое занимание детето никога не успява да преведе всичко, винаги остава една пукнатина между онова, което активира и бушува в тялото му, и символичното, в което се облича в смисъл и значение онова, което му се случва. Именно в тази пукнатина се ражда детското любопитство, което кара детето да задава въпроси и да търси

отговори. И тъй като вече знаем, че някои въпроси нямат отговори, защото представляват загадки, свързани с човешкото съществуване, детето се превръща в изследовател. То намира отговорите тогава, когато само се сблъска и премине през дадена житейска ситуация, обикновено свързана с раздяла, със загуба, с нова субективна позиция и пр.

Именно това дете среща Фройд в лицето на малкия Ханс през 1904 г. Така в психоанализата се появява другото лице на детето – освен детето, причина за болката и страданието на възрастния, освен обекта на изследване, който би потвърдил скандалното откритие на Фройд за детската сексуалност и психо-сексуалните стадии на развитието, се появява детето изследовател, детето детектив, детето, което задава въпроси и изобретява отговори, които ние чуваме в неговите сънища или виждаме в неговата игра. И в това движение детето обикновено е поне една обиколка преди възрастния, даже преди аналитика или терапевта.

В този процес то се опира на символичните фигури на майката и бащата и на функциите, които те изпълняват несъзнавано, т.е. независимо от своята съзнателна воля, независимо от това, дали желаят детето или не. Функцията на бащата, която го разделя от майката и благодарение на която детето не преживява разделите с майката като проява на нейното капризно желание; и функцията на майката, благодарение на която детето не само получава грижи, но „майчиният език” му позволява да обитава тези грижи по уникален начин, присъщ единствено на него.

В една институция са необходими инструменти и методи на работа, които осигуряват за детето бащината функция, която разделя и назовава и майчината функция, която дава грижи, като ги облича в специфичен език, наречен „майчин”, оцветен от удоволствието, което майката изпитва от тях. В зависимост от това, дали за детето са били налице тези функции, или не, то си изгражда особена връзка с Другия на езика.

В лабораторията „Детето и неговите симптоми” ние имахме възможност да се уверим, че зад етикета на една диагноза например можем да срещнем субекта, който или си задава въпроса „Какво иска Другият от мен”? и отговаря, като изработва своя фантазъм, или е сигурен, че Другият иска да му направи нещо лошо, понякога даже присъствието на Другия е непоносимо.

Понякога е много трудно да разговаряме с детето или да разбираме неговите думи и жестове. Дори когато то употребява думи и жестове, които в нашия език, който споделяме, носят определен смисъл и значение. Но тъй като, поне по време на първите си срещи с едно дете, ние все още нямаме познание за това, какъв тип връзка то си е изградило с Другия, нямаме представа какъв смисъл и значение детето влага в употребяваните от него думи и жестове.

Какво може да ни улесни в разбирането на думите и жестовете на детето?

Аз мога да споделя две средства, които използвам в моята практика: приказката и „ухото“ на един трети в слушането и разбирането на детето, каквато възможност предоставят форми на работа като представяне на случай, супервизията.

Вълшебните приказки са странно нещо, което децата обожават да слушат. Защо? Може би защото обличат в смисъл и значение най-странните и същевременно най-страшните и архаични страхове и несъзнавани конфликти, които възрастният отдавна е изтласкал, но които в същото време са твърде живи в несъзнаваното на малкото дете: „Червената шапчица“, „Вълкът и седемте козлета“, „Хензел и Гретел“, „Малечко палечко“, „Спящата красавица“, „Пепеляшка“, „Снежанка и седемте джуджета“ и т.н. Повечето от тези приказки имат щастлив край – в смисъл, че детето оцелява, след като някой се е опитал да го погълне, изплюе, разкъса, изостави, омагьоса, заколи и пр.

Когато детето разказва приказка

Да дадеш възможност на едно дете да разказва приказки може да отвори такова място, за каквото говори Даниел Роа в експозето си „Силата на словото“ в сборника „Да научим езика на детето“, като го нарече „пространство на свободата, което ще рече пространство на словото гратис“ (дори това да не стане незабавно) – тогава, когато детето не е включено в определена дейност, когато от него не се очаква да научи нещо или да покаже наученото, когато възрастният не иска нищо от него.

За да илюстрирам това, ще дам два примера с две момчета, за които пространството на словото гратис се отваря по различен начин.

Гого е момче на 6 години. Идва воден от майка си, която е притисната от учителките в детската градина, защото Гого не проявява определен интерес към нищо освен към едно непрестанно движение, пипане на предмети и правене на бели. Не може да си играе с другите деца и да участва в общи занимания. В края на първата ни среща, майката на Гого споделя, че той е осиновен. Тя е претърпяла тежка операция и лекарите са ѝ препоръчали да не забременява. Със съпруга си решават да осиновят дете, което приемат за тяхно. Темата за осиновяването е табу в семейството.

Гого е хубаво и много добре облечено дете, което разговаря без проблеми, но просто това, което другият предлага не го интересува. Не го интересува да рисува, нито пък да играе с играчките в моя кабинет. Той ги взема, размества ги и т.н. Все пак едно недоразумение в езика отвори място за нашата среща и той прие да разказва приказки, които аз да записвам.

Кралят, бебето и мечето Рио

Срещите ми с Гого могат да бъдат разделени в три етапа.

През първия етап, макар и доста подвижен и трудно концентриращ се, той разказва и рисува и така се представя и въвежда важните за него означаващи.

Така например на първата ни среща Гого рисува крал – мъжка, доста зловеща фигура с корона. В нея се кондензират белези на мъжкото и женското. Учудвам се, когато той казва, че това е момче на 6 г.и се казва Георги Антонов Димов. Димов е фамилията на негова приятелка, за която ще се ожени като порасне и ще си смени името.

Прави ми впечатление тази история с избора на ново фамилно име. Гого поставя на въображаемо равнище между себе си и родителския Друг своята приятелка, като я поставя на своето място. А на символично равнище си избира други родители, което му позволява да отдалечи своите от всичко, което е сексуално.

На следващ сеанс Гого рисува “бебе”. Аз го питам “Това ти ли си като бебе?” Реакцията му ме изненадва. Той изтичва театрално в коридора и се прави, че плаче. Казва, че ужасно съм го обидила, наричайки го бебе. Защото той е голям мъж. Аз му казвам, че не съм имала предвид, че сега е бебе. Искала съм да го попитам дали това не е той, когато е бил бебе. Тъй като всеки човек и аз, и той, и майка му и баща му, са били бебета. После са пораснали. Той слуша внимателно, след като се връща в стаята рисува “Къщичката на Ежко и неговия приятел”, която има специална пощенска система за получаване на писма.

Явно моят въпрос докосна сърцевината на нещо абсолютно непоносимо за Гого, отключвайки една зона, в която означаващото бебе преpraща към смъртоносно значение, от което Гого трябва да се защитава изграждайки страховити въображаеми конструкция /страховитият крал и страховитото бебе от двете му рисунки/. Моите думи за бебето, каквото всеки е бил, му дадоха възможност да намери следа от това, което е бил. Ще видим, че Гого ще търси следи от бебето, което е бил и в други сеанси.

И така се стига до разказването на приказки. Първата е **“Приказка за големия боец”**.

“Когато Гого стане на 29 г. той става много силен и голям /на гърдите на боеца има изписани 2 знака Z – единият в черно и червено, а вторият в жълто и червено. Лицето на боеца е задраскано. Отстрани се вижда нормална мъжка фигура, на която той е нарисувал само половината/. Черното е знакът на умрелите, червеното е знакът на живите. Червеното и черното се комбинират в знака Z, защото той /Гого/ едновременно убива и спасява. Убива лошите

и спасява добрите. Жълтото е знакът на тези, които са се родили /знакът на бебчетата/, а червеното на живите /порасналите/.

Когато стане голям, ще стане първо футболист, после спасител и най-после финансист като баща си. Ще стане много, много силен и ще се бие с лошия. На въпроса “кой е този лош?” сменя темата.

Рисунката и приказката за големия боец са истинско творение на Гого. Стройна конструкция, в която се вписват всички важни значения на съществуването: жив и мъртъв, лош и добър, малък и голям. Те разделят и Гого извършва значителна работа, представяйки ни незабавният ефект от противоположните значения, а именно разделянето, което виждаме, че той успява да облече в смисъл и значение чрез своите творения. Значи схванал е най-същественото. Но той е разделен и защото императивът на родителския Друг е “спасявай, бъди добър”. Без съмнение той е чул, че за майка му е опасно да има деца. Значи съществувайки, той разрушава майка си. Но той е дете на тази жена и тайно носи този белег.

Това, което се случва в края на този сеанс, потвърждава разсъжденията ми.

Баща му влиза с нежелание, защото бърза, тъй като Гого иска да довърши рисунката си. Баща му го прекъсва, кара го да прекъсне. Прави коментар, че Гого рисува неразбираемо и че трябва да започне да рисува така, че да го разбираат. Аз казвам, че сега трябва да рисува така, защото през целия си останал живот ще рисува разбираемо и скучно. Баштата няколко пъти повтори на Гого, че бърза и че има работа.

Гого си замина с nedовършената си рисунка, която представляваше катастрофа и гора.

Тъй като аз казах, че всички негови дървета са с хралупи, баща му направи коментар, че освен, че в тях се крият животни, това означава, че те са болни.

Императивът на свръх Аз-а е лаком и преследва детето, както казва в книгата си “Недоразумението на детето” Филип Лакаде, позовавайки се на Лакан. В думите на Гого аз чувам едното му измерение, свързано с моралното съзнание. Другото, свързано с несъзнаваното наслаждение, го виждам в поведението му, когато той не може да се спре и непрекъснато взема нещо, разглежда го, говори, подрежда го, отива към друго. Т.е. така наречената му хиперактивност, която е всъщност невъзможността му да се спре да се подчинява на свръхазовия императив. В неговия случай той би трябвало да звучи така: “Бъди послушен! Наслаждавай се!”

Така че ето как звучи приказката на Гого за есента:

“Когато е есен, дърветата са окапали. Есен. След това зима се получава. Но това няма значение и то никакво. Послушанието само има значение. “Не е важно какво искаш, а е важно какво трябва!” Мама, тате, баба, дядо, леля казват какво трябва. И госпожите даже ти казват какво да правиш. Важно е това, което мама и тате казват.”

На следващ сеанс Гого разказва приказка за мечето Рио, което носи неговото презиме и фамилия.

“Приказка за мечетата”: *имало едно време, когато един път в гората, където седял мечо, един човек го видял и му казал:*

– Меченце, искаш ли да дойдеш вкъщи?

– Не, не разговарям с непознати. И ти се махай оттук. Това е моята къща. Не искам никой да влиза в нея.

– Ти май си много непослуничко?

– Не съм, господинчо. Май ти си непослушен. Кой ми уби и ми изяде мама меца и тати?

– Аз.

– И после нямало нищо. Меченцето захапало този ловец и го изяло. И сега той вече никого не притеснява.

Рио е превърнат от една магьосница в мечка. И детенцето мече си намерило мечки, които си мислило, че са му родители. Но те лъжели.

Меченцето Рио си искало родители. После то станало човек. Отгледала го джунглата и той станал Маугли.”

Ловецът е инкорпорирал истинските родители на Рио. Рио инкорпорира ловеца. Освен това се разкрива, че в основата на всичко стои една лъжа. Рио не е мече, а омагьосан човек. Така, че родителите, които си е намерил не са истински. Те го лъжат. И затова той иска да стане Маугли. Тази приказка може да се разглежда като вълшебна приказка. Основният герой в нея е детето, което бива омагьосано. Темата е поглъщането и разкъсването, както в много други вълшебни приказки. Ясно можем да различим обаче позицията на субекта, на детето, което иска родители и което избира да стане човек, но да живее не в човешкия свят, а в джунглата като Маугли. Тази приказка ни дава идея какво представлява фантазма на детето, който то си изработва в отговор на въпроса “Какво иска другият от мен?”. Все пак от приказката на Гого става ясно, че той се идентифицира с главния герой, чрез когото търси отговор на въпросите, които са загадки за него. Приказката му има ясна фабула и в нея разпознаваме фигурите на майката, бащата и детето. Може да се каже, че тя завършва щастливо, защото главният герой оцелява и магията над него бива развалена.

Гого често се държи и говори като Батман или като някакъв всемогъщ герой. Тогава е агресивен. В един от тези случаи направи лапсус “Това не е така, ако искаш да знаеш, мамче!” Мамче вместо госпожо Банова. Очевидно в трансфера стоя на мястото на майка му. Очевидно, че агресията му е насочена към майчиният друг.

Майка му, която толкова много иска да влезе в едно реномирано и специално училище. И първият етап на нашите срещи завършва с кандидатстването на Гого в реномирано училище и настъпването на лятната ваканция. Не успява. Срещам го случайно и той ми казва, че след като не е влязъл там, няма защо да идва при мен. Аз му пояснявам, че никога не ми е било работа да го готвя за училището. Ние сме се виждали заради него, защото е имал въпроси и проблеми за разрешаване.

Бebetо и стария грамофон

През есента на следващата учебна година продължава да идва. Непрекъснато продължава да пипа различните вещи в стаята. Носи ги на масата и ги подрежда. Един ден си направи къщичка под масата и се укроти. Помоли ме да го погоя по главата. Тъй като в този момент т. нар. му хиперактивност изчезна и аз си помислих, че той се опитва да си припомни нещо. Попитах го дали това му напомня за тогава, когато е бил бебе. Той ми отговори, че само малките бебета ги обичат. Друг път в подобна ситуация ми каза, че не иска да порасне.

Последните сеанси преди Нова година непрекъснато се занимава с един стар грамофон, плочи, ролки и микрофон. Не съм в състояние да го накарам да направи каквото и да било друго. Престанах и да се опитвам. Разговорите ни се въртяха около това на кого е този грамофон, какво има записано на ролките и пр. Всъщност Гого търсеше отговори на въпросите си в стария грамофон и моите спомени.

Когато се опитвах да го отклоня от тези му занимания, ставаше враждебен и започваше да говори с гласа и интонацията на свръхазовия императив.

В края на декември Гого си счупи ръката. Не се виждахме около месец и половина.

След това настъпи третият етап в нашите срещи.

В света на човешката култура

Когато се появи отново след едномесечна раздяла, той дойде усмихнат и в добро настроение. За моя огромна изненада дори не погледна към стария грамофон и микрофона. Аз му задавам въпроса кое помага на децата да пораснат, да станат от бебета възрастни? Отговорът му бе: “Когато се учат. Като

виждат другите хора какво правят”. Чувайки отново познатия глас на свръх-азовия му императив, аз решавам да не се съгласявам и му казвам: “Ами любопитството не помага ли на детето да порасне? Той ми отговаря: “Не. Мама казва, че не е хубаво да си любопитен”

Аз продължавам да настоявам: Добре де, ама ако едно бебе не е любопитно, то ще си остане завинаги в леглото и ще си суче биберона. Тогава Гого казва, че ще ми напише. И написва с доста голяма лекота: “Любопитството не помага, помага само в някои случаи”.

Тъй като Гого рисува нещо, което не трябва да гледам, аз съм се обърнала настрана. Той скрива нарисуваното и ми казва, че мога да погледна. Изпи едно витамин С, което си носеше с чаша вода. Отвори една чантичка, в която носеше молив, гума, тефтери и лепило. Аз изразих изненада и възхищение, че е толкова напреднал в писането. Той ми казва, че също така чете заедно с майка си “Прасенцето Бейб” – книжка, която е взел от мен преди известно време.

Тогава Гого предлага да играем на библиотека. Изважда няколко книги и ги подрежда. Той е библиотекар, а аз съм читател. Той ме кара да чета от Большая медицинская енциклопедия. Отговарям, че не разбирам руски, макар че има същите букви като български. След това взема един малък Ларус за човешкото тяло. Пак ме кара да чета. Как от маймуната е произлязъл човекът. Това силно го заинтригува /сега се сещам, че човекът, превърнат в мечето Кристо, го отглежда джунглата и той става Маугли/. Идва и много внимателно гледа точно тази поредица от тела, изобразяващи прехода от човекоподобната маймуна до човека. След това продължаваме. Става внимателен, заинтересуван и както го наричам аз, “Анти свръх азов”, когато гледа изображенията на развиващия се ембрион. Не задава въпроси.

Когато подрежда книгите в библиотеката, отпред залепва една рисунка на дъщеря ми, а до нея онова, което беше нарисувал, а аз не трябваше да виждам. На него беше изобразено малко човече, което се качва по една стълба към една врата. Над човечето пишеше Гого, а отгоре с големи букви пишеше: От Гого на г-жа Банова с обич!

После ми казва, че ми е написал 5 писма докато не сме се виждали, заради счупената му ръка и се учудва, че не съм ги получила.

Ето как Гого прекрачи прага и влезе в света на книгите, на писането и четенето. Като казвам това нямам предвид, че се е научил да пише и чете, а че престана да се интересува от стария грамофон, ролките, дреболиите по шкафовете. Изчезна т. нар. от мен свръхазова хиперактивност, като с магическа пръчка.

Гого, който е обект на цензура бе привлечен от всичко, което е от цензурата на несъзнаваното: Свръх Азът, детската сексуалност. На втората супервизия Даниел Роа ми каза, че тази ситуация трябва да се премести. Че образът е заговор за Гого, че трябва да го накарам да разбере какво го дразни и отегчава!” Тези задачи ми си виждаха много сложни.

Гого идваше при мен. Говореше ми с гласа на родителския императив. Атакуваше в мое лице майчиния друг, който искаше от него да бъде очарователен – едно красиво момченце, облечено като манекен, което трябва да слуша. Привидно думите ми не го интересуваха толкова колкото моите вещи. Но все пак думите ми отваряха малки пукнатини, през които той можеше да се връща към това, което е бил.

И след като си починахме един от друг месец и половина той се върна на сеансите, прекрачил прага на човешката култура. Заинтригуван от книгите, отговарящ на сложни въпроси като този за порастването на децата, които разделят, чрез писане. Най-сетне ми даде знак и за своето желание да идва на срещите с мен.

Остават ни много въпроси, за които да говорим, защото той вече ги е заявил. Например как от бебе се става Маугли, а от Маугли човек и пр.

А на последния сеанс, на който Гого направи сам много хартиени ракети и цепелини, които беше украсил и изписал, той сподели, че майка му и баща му не знаят, че може да прави такива неща. На моя въпрос какво още не знаят за теб майка ти и баща ти, той отговори:

“Че съм добър”.

Приказките ми помогнаха и в една друга трудна среща – с Пепи. Той дойде при мен на 9 години, след като беше живял от раждането си до този момент в три различни дома за деца. Моя позната го беше срещнала и тази среща завърши сполучливо, сега тя е негова приемна майка.

В началото обаче Пепи беше дезориентиран във времето и пространството, в човешките връзки и отношения. Не рисуваше и трудно говореше свързано. Трудно задържаше вниманието си. Той обаче също прие да разказва приказки, които да записвам, и така първата приказка, която ми разказа, доста ме изненада.

Разкъсването

Борислав е на 5 години. Той живее в гората. Имал си всичко в гората – особено храна. После, един ден видял една катеричка и хукнал веднага на-там.

Присънило му се нещо страшно и той бил вълкът.

После отишъл в гората и заспал, една мечка отишла при него и го изяла. Мечката повърнала и ръката му се извадила. После намерил една кофа и там видял нещо за ядене. После отишъл в гората и обрал всичко, каквото има. Извадил ножа, после си заколил едната ръка и после отишъл на разходка, и там срещнал много мечки, много животни, много коли.

И накрая мечките изяли момчето, после го изпекли и го изяли.

Тази приказка е истинско творение на Пепи, който използва ограничения ресурс от означаващи, с които разполага, характерни за вълшебните приказки, и се опитва чрез тях да третира реалното, пред което е изправен, и да го превърне в загадка. Но чуваме, че по-скоро той е изправен пред една яснота.

Тази кратка история ни дава идея за жестокия свят на Пепи, в който той се представя под различни форми: гладната уста, която поглъща всичко, кошчето, катеричката. Съществува специфичен транзитивизъм между него и света. Като субект той се представя на всички тези места. Като обект е подложен на сигурно разкъсване. Все пак има една ръка, която Другият не може да погълне. От друга страна, той си отрязва ръката, отделя се от нещо, макар и по своя ужасен начин, за да го даде на Другия, да успокои неговия интерес.

В приказката си Пепи ни дава много точна идея за това, което го обгражда: той е заобиколен от вълка, мечките, колите.

Разбъркването

На следващия сеанс, Пепи разказва приказка за Християна, 10 годишно момиченце. В тази приказка се появява вълкът, който разбърква всичко. Чрез тази означаваща Пепи се опитва да се изправи пред въпроса за половото различие.

На същия сеанс Пепи разказва още една приказка, в която децата биват откраднати от техните родители, а крадецът е представен като този, който се грижи за децата. На преден план изпъква фигурата на идеалния баща, който казва: *“Вече сте мои деца, никога повече няма да ви загубя. Много ви обичам”*.

В една друга приказка, озаглавена от Пепи *“Мащехата и 70-те джуджета”* фигурата на майката се свързва с вълка, колата и едно дете. Тук местата на всеки от тях се смесват:

“Един път майката ходила на пазар и срещнала вълк. После изтицяла и се махнала. После открадна на вълка колата. И тя се смеела, смеела и тръгнала към дома си.

И после видяла всичко разбъркано.

– Кой го е разбъркал? Има някой под дивана.

После вика:

– Помощ, помощ, вълкът е дошъл.

После отишло едно детенце от един магазин.

После вълкът се сдобрил с детенцето и майката и заживели заедно.

А бащата се появил от кофите. Вълкът бил откраднал бащата.

Той извикал:

– Измъкнете ме от тази кочина, много мирише на боклуци, помощ...”

Всеки път вълкът не успява да се удържи в бащината позиция. В тази история той се дублира от бащата, появяващ се от кофите, където обаче мирише лошо.

Пепи ни дава и точна идея за специфичното наслаждение на майката, която открадва колата на вълка.

В друга приказка се появява конят, като фигурата, която поглъща и разкъсва и принцът, който прави каквото пожелае.

Конят и принцесата

„Имало едно време едно куче, лаело и намерило един кокал. И било тъмно. И на сутринта конят изял кучето. И след това конят много се наял и пил вода и си полегнал.

Една принцеса видяла един кон. И след това се изплашила и избягала бързо при един принц.

После вика /питам „кой” и става ясно, че е принцът/:

– Спокойно този кон е мой, аз ще те кача на коня, без да те ритам.

И после рекъл /на въпросът ми „кой” става ясно, че е конят/:

– Аз съм много гладен и искам да те изям.

И след това изял принцесата и беше много доволен.

/питам какво е станало с принца/

Принцът набил коня и си хванал друг кон. И след това принцът си купил една кола и возел всички, които поискат. И си пристигнал в София, и качил всички, където искат – на разходки, на празници, на църква. И ги возил, и пуснал песен на италиански. След това вече се ядосал принцът /ядосал се на италианската песен/. Отишъл си вкъщи и заспал, и си помислил какво да прави. Станал, сготвил едно парче и го изял. И след това отишъл в гората и намерил една мечка и се били, били, били. И принцът победи. И след това убил всички на този свят и се радвал, радвал. Купил си кола, нещо за ядене и бил много доволен”.

Погледът на майчиния друг

Следва среща между мен и Антония, за да говорим как да съобщи на Пепи истината за смъртта на майката кандидат осиновителка.

Когато тя казва на Пепи, той пита:

– Как така умряла, от какво?

– Не знам точно от какво.

– И къде е сега?

– Сигурно е на небето.

– Леле, малее... И сега?

– Сега сигурно ще се намерят други осиновители. Има жени, които не могат да си родят сами деца, но си осиновяват и много ги обичат.

В заключение Пепи казва:

– Да ама да ми намериш по-хубава майка и да не умира.

Още веднъж или два пъти пита как е умряла майка му. След това млъква и не задава повече въпроси. Не пита и дали му е намерила друга майка.

След тази случка се появява нова версия на Пепеляшка и в нея се появява нова означаваща, която гледа детето: *“Слънцето отишло в гората. И какво да види? Имало две деца и си играели там. Както си играели, срещнали едно момиченце. Те я наричали Пепеляшка....”*

Наслаждението и идентичността

След тази среща аз заминавам за Франция и с Пепи не се виждаме 3 седмици. Представям работата си на Даниел Роа за супервизия. Помня, че накрая ми каза да не проявявам прекалена настойчивост Пепи да ме “храни” с приказки.

Когато се срещнах отново с Пепи, забравих затова и той ми разказа приказките за “Вълкът и седемте козлета” и “Снежанка и седемте козлета”. Те бяха дълги и скучни. След това аз се върнах към двете рисунки на коли, които беше направил в началото на сеанса и го попитах какво е нарисувал. Последваха много оживени отговори: *“Поляна и колата на вълка. Вълкът е отишъл на пазар да си купи хляб. След това си отишъл вкъщи и какво да види: разхвърляна му стаята. Ядосал се. Търсил, търсил. Видял едно мише. Това не може да разхвърли цялата стая. После помислила мишката, че той самият е разхвърлил цялата стая. Вълкът обичал мишката и много, много ѝ се радвал”* и *“Вълкът имал си кола. След това отишъл в гората да намери круши. После се върнал в спалнята си. После захъркал. През това време като спал вълкът, една мечка затрупала отгоре вълка. След това отишъл си вълкът и се скрил под леглото. После мечката се чудила къде е. После го видяла*

под леглото и го набила, набила. /На въпроса ми защо – отговаря: защото направил пакости и откраднал едно шише на едно дете/”.

В разказа за първата рисунка не е ясно кой е разхвърлил стаята – вълкът или мишката, но той прави опит да сформира двойка. В разказа по втората рисунка се появява мечката и попречва на това, което Пепи се опитва да конструира. В този втори разказ той дава своя версия на сексуалните отношения между мъжа и жената, в които жената е агресивната.

На следващ сеанс се появява специфична приказка, защото в нея детето носи името на разказвача. Той ни представя двата типа наслаждение, до което има достъп – яде шоколад под погледа на слънцето и вози се на кола. Возейки се на кола, обаче, стига до една планина. В този момент той се идентифицира като казва: “My name is Peri”. Но веднага се появяват мечките от планината и прогонват детето. То тича и се спира да чуе какво ще каже мечката, която произнася забрана с думите: “Да не идваш в тази гора, тя е лично моя”. Тогава детето се връща към първоначалното наслаждение, което е сигурно каквото и да се случва – яденето и колата: “Момчето си отишло. Чудило се какво да прави вкъщи. Радвам се, че имам нова кола. Да сготвя, да се наям, че съм гладен .”

Изборът на Пепи

През тази лятна ваканция Пепи ходи на няколко летни лагера и ние не се виждахме в продължение на 2 месеца и половина. На един от лагерите в планината през август Антония отива да го види. Той ѝ казва: “Искам да говоря с тебе сериозно. Много ме похвалиха, дадох ми да запали лагерния огън. Искаш ли да ми бъдеш майка, защото аз искам да ми бъдеш майка. Както ти се грижиш за мен и аз искам да се грижа за теб.”

Антония не му дава ясен отговор в този момент.

Напоследък Пепи ѝ казва: “Обичам те колкото цялото небе”.

Преди няколко седмици, возейки се в колата той повтаря въпроса си.

На първата ни среща след ваканцията Пепи ми разказва една голяма приказка за

Красавицата и звярът, която представлява уникална едипова история, в която вълкът жени майката и детето:

“Един път отишла в гората /Красавицата/ и намерила един вълк. И след това тя се върнала вкъщи и няма ѝ бебето. ... След това бебето се прибрало и си легнала. Царицата видяла, че бебето ѝ се прибрало и се зарадвала и го гушнала. След това намерила един подарък от вълк на леглото си. Тя си мечтаела за пръстен и подаръкът бил пръстен. Т. е. два пръстена – един

малък за бебето и един голям за царицата. След това отишла при един цар и говорили да ѝ стане приятел. И принцът казал:

– Добре, може!

И заживели в един царски дом. И те си играли, рисували.

След това дошло едно куче от улицата:

– Ау, ау – Що си в моята къща? Искаш ли сега да извикам моите кучета да ви изядат, излизайте докато не съм ви изял....”.

Темата се повтаря още два пъти в същата приказка. Всеки път, когато значението на приказката изваждат на преден план проблема за кастрацията, се появява отново разкъсването.

Следващият сеанс беше непосредствено след сватбата на двама приятели. Пепа знаеше за това събитие от Антония. Той започна да ме разпитва и в хода на разговора за родители, деца, сватби и бебета, стана така, че аз му разказах накратко истината за собствената му история. Той ме слуша внимателно и мълчаливо. Беше пожелал да не разказва приказка, а да гледа снимки от сватбата. Но накрая каза: “Все пак ще ти разкажа една малка приказка”. И така той ми подари една история на нашата връзка, на обичта му към терапевта, който го спасява, но същевременно го заплашва:

“Прасенцето Нуф-нуф”

Един път срещнали се една жена с един вълк. И след това казва така жената:

– Ей вълк, ти що си при мен?

– Щото ме гонят много зайци и птици. И ме е страх. Искам да не ме ухапят.

– Добре. Хайде да отидем в гората, защото няма къде да живеем. Имам пари.

– Добре, да вземем 2 пистолета.

След това се появили зайците. Жената ги изстрелвала: пуф, пуф!

След това рисували. След това взели /откраднали/ една кола.

След това купили една къща и заживяли живо, здраво и щастливо.

– Уф, мирише на лайна, казал вълкът.

След това отишли в една хубава къща.

И там живеела една принцеса Весела.”

Отново следва приказка за **Снежанка и седемте джуджета**.

Разказа доста точно приказката. След като преоблечената царица отравя Снежанка с ябълката, тя умира, след което оживява. Идва принцът и я отвеж-

да. Оженват се, заживяват щастливо заедно и имат бебе. После, както Пепи казва, става така:

– *“Вече не те харесвам, казала Снежанка.*

И принцът казал:

– *Защо, аз нещо да съм ти направил?*

После се сбили. И след това принцът си намерил друга жена и след това живели си хубаво.

Снежанка умряла, че я уби с пистолет принцът. След това джуджетата я завели в тяхната къща. Плакали. И едно джудже останало завинаги при ковчега. Не се сбъднало желанието на Снежанка и на принца.

/Тук аз питам какво е станало с бебето/.

То казало: Искам да отида при джуджетата. Избягало. Загубило се в гората. Търсили го и не го намерили. Джуджетата го взели и живели заедно и щастливо.”

От тази история разбираме колко капризна е жената, колко капризни са жените и майките в света на Пепи. Тази история ни дава идея, защо вълкът, принцът и другите мъжки фигури не удържат позицията си, защо мирише, защо всеки път когато се стигне до кастрацията се появява разкъсването. Причината е в каприза на жената, на майката. Тя е омnipotentна и капризна. Нейният партньор е детето, което трябва да възстановява реда, а не мъжът, който разбърква порядъка. Тази майка-мечка, която е по-силна от вълка, която се наслаждава като му краде колата и да го бие, за това че разбърква порядъка, е страшна. Нейният дом е планината, в която живеят други мечки. Тя е всемогъща и голяма като небето и като слънцето, което следи с поглед детето.

Всеки опит на Пепи да събере в обща конструкция майката, мъжът и детето, се разпада. За да не бъде разкъсан, нещо в което той е сигурен, че му се случва, за него е по-добре да остане джудже на седем години, което няма ясна сексуална идентичност. Джуджетото остава завинаги до ковчега на Снежанка. То плаче за нея и дава израз на страданието си.

В живота обаче това му дава възможност да се инвестира в ученето и Пепи работи в училище тази година с голям ентузиазъм и постоянство.

Разказването на приказки беше толкова успешен начин на разговоране и слушане на Пепи, че постепенно той започна да храни терапевта с тях, разказвайки по няколко на сеанс. Една супервизия и едно недоразумение отвориха ново пространство и дадоха нова посока на терапията. В крайна сметка

Пеги успя да каже, че иска да пише сам на третата година от терапията, а на четвъртата написа собственоръчно собствената си история, в която се опитваше да я подреди и да облече в някакъв смисъл и значение. Той завърши успешно VII клас и сега учи и работи нещо, което му харесва.

Понякога разказването на приказка може да създаде мястото за словото, което еgratis.

Как да работим в ателие с въображаемата връзка?

Вивиан Дюран

Какво представлява ателието?

В Белефон⁶ денят е разпределен на много различни единици от време, по време на които децата участват в точно определени и редовни дейности, най-често две от които са сутрин и две следобед, разделени от времето за обяд. Наричаме тези времеви единици „ателиета”. Тези ателиета се вписват във времето и мястото и за всяко от тях отговаря един възрастен. Те представляват опорни точки за детето в ежедневието и през седмицата.

Някои ателиета са специфични и се наричат „терапевтични ателиета”, в смисъл, че не са педагогически или възпитателни. Те не се основават на никакво предварително установено знание, но тази практика се вписва в едно субективно измерение, което изисква процес на изработване и рефлексия в група за супервизия вътре в институцията или извън нея. Това, което е специфично за тях, е постоянството на рамката: време, пространство, брой на децата, правила... Когато започнахме през 1986 г., ние бяхме прекалено фокусирани върху рамката. Твърдата рамка ни защитаваше, както защитаваше и децата. В течение на годините тя стана по-гъвкава и показва, че рамката не е това, което мислим. Тогава на преден план излезе целта: да се придружава детето към изработването на нещо, към създаването на изобретение, за да може да изкаже своята специфична връзка с езика и с наслаждението.

Все пак, едно дете участва във всякакви видове ателиета през деня, през седмицата, а освен това има междучасия, хранения, разходки и пр. Детето работи навсякъде и всички негови малки изобретения изграждат неговото лично творение. Ние трябва да заемем позиция спрямо всичко това, което

⁶ Белефон е името на Институт за терапевтична, възпитателна и образователна грижа за деца с психози от 3 до 12 години в град Бордо, Франция

детето произвежда. Аз ще използвам формулата „*партньор на субекта*”, като се опитам да представя работата в ателието, т.е. работата с няколко деца заедно.

Работата с Ерик

Ерик е на 6 години. Той дойде в Белефон миналия септември. Неговият език е почти неразбираем поради малформация на небцето. Той живее с майка си в близост с нейните родители. Той отказва разгневено името на своя баща /родителите се разделят, когато той е на 3 години/ и използва това име като обида към другите. Майка му казва: „той не понася това име, защото е единственият, който го носи”. Той е самотно дете, което не иска нищо, но от това, което иска и предизвиква агресия или той проявява агресия. Това е така, докато той влезе във въображаема връзка с друго дете, по механизма на връзката в огледалото. По този начин Ерик се вписва в множество ателиета, благодарение на различни опори. Ето три от тях:

В ателие Лего той прави красиви летящи машини. Той не се обръща към другите, а конструира без край нови и нови превозни средства, които държи в ръката си и ги движи над главата си, придружавайки това със съответните звуци. Действията му са дехуманизирани, той никога не използва персонажи в играта си. Всички мои опити да вляза във връзка с него са напразни. Ерик работи много сериозно в това ателие, показва, че има добра представа за пространството в неговите три измерения, обаче изобщо не е във връзка с останалата част от групата. Достатъчен е сам на себе си.

В ателието Глина, в продължение на месеци, Ерик фабрикува планети. Той притежава знание за планетите, на които знае имената и разположението им в галактиката. Аз разбирам между впрочем късно, че той обикаля безспирно около масата, като по този начин представя Земята, която се върти около Слънцето. Той самият е планета.

Той прави също така вулкани, които избухват шумно. Как да влезем във връзка с една планета или един вулкан? Те са двама и другото дете прави змии, семейство от змии. Що се отнася до мен, аз се включвам в приказката с един охлюв, който наричам Госпожа охлюв. Змията говори на охлюва, който ѝ отговаря. Ерик слуша и гледа и малко по-малко изоставя планетите и вулканите. Той намира опора, в това, което вижда, правейки един охлюв като мен и една змия като Жан. Това подражание, не му позволява все още да изработи нещо свое. Той възпроизвежда точно това, което вижда и това, което чува. Той вика например, че един татко и една майка змии имат бебе.

Фактът, че мога да бъда охлюв като Ерик, ми позволява да се обърна към него. В този случай не възпитателката е тази, която му говори, а една госпожа охлюв, която се обръща към едно дете охлюв. Аз влизам в разговор, казвам му добър ден, питам го как се казва, как се чувства и пр. И по този начин много бързо той дава един отговор, той казва „боли ме”. И въпреки, че това е насочено към мен, аз оставям думата да циркулира като че ли е насочена също така към всички останали. Това ще рече, че аз казвам на Жан „Какво става? Бебето охлюв го боли!” Жан отговаря или не отговаря. В течение на доста седмици Ерик се обръща към нас, казвайки: „*Боли ме*”, което можем да чуем като едно първо време на субективизиране.

В едно второ време се появява друго изречение: „*Страх ме е*”. Тук се появява малък сценарий: нощ е, има едно чудовище и бебето го е страх от чудовището. Бебето плаче, не престава да плаче. Това изречение е адресирано, защото Ерик казва „на помощ, пълно е с чудовища!” Госпожа охлюв гледа под леглото и рита чудовището, успокоява бебето. Но има още чудовища и затова тя вика на помощ змията /Жан/, който идва да ѝ помогне, за да прогони чудовищата.

Това „*страх ме е*” се свързва с чудовищата, но също и с огъня „*шешето с биберон изгоря! Огън! Напомощ!*” Госпожа охлюв и господин змия се превръщат в пожарникари. Появява се означаващото „*кошмар*”. Това е едно първо назоваване, свързано със страха от чудовища, от огъня, от торнадото.

В това ателие, това, което не е подражание отвори място за субективизация. Ерик стигна до представяне на своя страх чрез една малка фикция, която нарече „*кошмар*”. Той разиграва това много пъти, преди да произведе някакъв ефект. Единият от тези ефекти е, че престана да се напишква в леглото.

В ателие Рисуване Ерик представя сцени от своя живот или анимационни филми. Това ще рече, че той възпроизвежда нещо, което е преживял /например пътуването си до Париж/ или че това, което гледа по телевизията. Той рисува много добре животните или обектите, но няма никакви изображения на хора. Той е в логиката на номерирането.

Аз давам три примера от ателиета, които се вписват в това, което наричаме „*терапевтични*” и в които Ерик работи. Но също има и други моменти в живота на институцията, които са значими и които помагат да се изгради връзка, да се следва нишката на това, което детето е в процес на изработване. Ето един такъв момент: през месец април се организира разхода в една ферма. Ерик е особено живо заинтересуван от кокошките и петлите. Тези животни са в една кръгло ограждение и следват хората, които обикалят около оградата. Когато Ерик сменя посоката, птиците правят същото. Той играе на

криеница с тях и се радва, казвайки: „*те правят като мен!*” Той изглежда възхитен от тази огледална връзка.

На другия ден Ерик се настанява до мен и рисува това, което прави в свободното време, обикновено след ателиетата. Той рисува три петела и един човек. Съществува значителен контраст между прецизния начин, по който са нарисувани петлите и несръчността, с която е нарисуван човека. Аз проявявам интерес към неговата рисунка и казвам: „*Аз съм Ерик, аз гледам петлите, петлите ме гледат*”. Това е първият път, в който Ерик е способен да се представи чрез рисунка. Той назова и представи тази огледална връзка и продължава като рисува един вид научна класификация, подреджване в серия на всички животни с пера, които познава. Той прави това във времето между две ателиета, когато към него не е отправена никаква заявка, никакво очакване, никакво назовано ателие. Аз действам спрямо това, което той произвежда.

Минавайки през въображаемото, Ерик произвежда субективизация – боли ме, страх ме е – после се появява назоваването – кошмар – и най-сетне класификация, т. е. символичното.

Един нов етап:

Бебето охлюв плаче, защото неговата стая е много далече от тази на родителите. То се страхува от гигантско торнадо, защото се е отдалечило от своята къща съвсем само и се е изгубило. Или майката, или детето биват погълнати по някакъв начин от торнадото. Този страх от раздялата бива чут от Жан, а също от Кати, които всеки на свой ред, поставят персонажите си в торнадото. Аз се намесвам на помощ и казвам, че за щастие в живота не е толкова опасно да се разделиш с майка си, когато порастваш. Това, което е казано на един от тях, служи на останалите.

Последен етап:

Той извежда на сцената раждането на бебе. „Едно яйце крик, крик, крик, расте расте, крик крик, бебето пораства и продължава да пораства, 3 години, 4 години, става на 6 години, 7 години, 8 години, 9 години”.

Кучето на Олег пада в една пропаст: охлювът на Ерик отива да го спасява, защото той е голям. Ерик е минал от другата страна, той е, който спасява, а аз сънувам кошмари: „*Ти сънуваш кошмар за гигантско торнадо, ти сънуваш кошмар за призраци! Аз съм на 7 години, нямам вече кошмари*” ми казва малкият охлюв. Аз се преструвам на изплашена и това ги разсмива много.

Ателието като пространство за изобретения

Него ден децата измислят имена на ателиетата: те искат да оцветяват, дейност, който е изключително банална. Жан избира един робот, Дани и Олег също: Мелоди избира пеперуда, също както Кати и Лиза. Аз можех да заста на в позицията на третия, на възрастния, който гледа и съветва, но аз избрах да заста на от същата страна. Аз не съм свидетел, който гарантира доброто протичане на дейността, който заема позицията на изключение в името на едно особено знание. Аз правя също нещо, но в огледало. Аз не избирам пеперудата, нещо което би могло да доведе до сравнение, или конкуренция. Аз леко се отдалечавам като избирам едно цвете. Всеки оцветява и гледа какво прави другия. Кати намира, че това, което правя е „много хубаво”. Жан се намесва в този момент като ме кара да забележа, че „слънчогледите имат черни сърца”. Аз оцветявам цветето в жълто, защото не бях забелязала, че то е слънчоглед.

След като оцвети рисунката си, всеки я изрязва; аз помагам на децата, които не успяват да направят това сами. Изрязаните форми оживяват. Пеперудите кацат върху цветето, с големи „миям миям” за Лена и с много нежност от страна на Кати, която коментира и „то е мило, това цвете”. Но роботът на Жан хваща цветето: „залових те, наказано си, ти направи глупост! Ето, на ти! /той удря цветето/ Ти казваш „ай”!” Роботът удря цветето и аз казвам ай и питам какво съм направила, че заслужих това. Направи голяма глупост, отговаря той. Трябва да кажа ай и го казвам много убедено, прекалено даже без съмнение. В действителност Кати, която наблюдава сцената, става и ошипва Жан. Аз ѝ припомням, че всичко е на ужким, че това е игра. Кати не може да играе със своята пеперуда, тя се страхува.

Дани, който като че ли нищо не вижда и нищо не чува, се намесва с един много голям робот, който казва „най-силният”, за да спре Жан. Последният веднага се включва в играта, той се страхува и се крие зад цветето. Олег се включва в този момент: „Аз съм шефът, ще те убия, аз съм по силен от всички вас”! Тогава пеперудата на Мелоди поема всички под своята закрила като настоява на факта, че тя е „мила” защото тя е „момиче”. Мелоди закриля пеперудата на Лена, робота на Жан и моето цвете. Това малко и много подтиснато момиче е способно в този момент да влезе в ролята на закрилница на всички, спазвайки играта на ужким. Всеки играе своята роля, като назовава това, което е, това, което смята, че е, това, което би искал да бъде. Става някакво регулиране на наслаждението около това манипулиране на обектите / изрязаните оцветени фигури/.

Аз приключвам с изречението: „*имало едно време едно момиченце пеперуда, която спаси едно цвете, удряно от един робот, който се страхува от по-силния робот*”. Пет деца можаха да играят заедно, като измислиха една история благодарение на прости изрязани късчета хартия. Моята позиция, която не беше отвън на тяхната игра, а вътре в нея, ме постави на мястото на другия, който не е заплашителен и чиято заявка се разтвори в групата, по-най добрия начин се обърнах към тях „предоставяйки се като партньор”.

Заключение

За детето няма разлика дали е в терапевтично ателие или в друг момент от живота на институцията. То винаги работи. На нас се пада да присъстваме, да сме готови да станем партньори на неговото изобретение. Да се върнем към рамката: какво дава рамка на нашата работа? Не е нито времето, нито мястото и длъжностната характеристика, а желанието на един възрастен, който е ориентиран. На един „цивилизован анализант”, който поема отговорността от ефектите на трансфера, който споделя с учителката или възпитателя до него, и чиито интервенции се регулират, контролират чрез анализа, супервизия, клинична и теоретична работа в институцията и извън нея.

Превод Весела Банова

ГЛАВА 3

НЯКОИ КЛИНИЧНИ АСПЕКТИ НА РАБОТАТА С КЛИЕНТИ В СКЦ⁷

Весела Банова

Заявката на родителите.

Независимо дали родителите биват насочени към СКЦ от отдела за закрила на детето, или от екипите на центровете при мобилната им работа, или идват по собствено желание да търсят помощ и подкрепа, са необходими няколко предварителни срещи и интервюта с тях. Те позволяват да се изясни съдържанието на заявката. Това е нужно, за да може екипа на СКЦ да прецени кога и как може да отговори на тази заявка.

ПРИНЦИП: *Независимо, че детето и семейството /клиентът/ идва с направление от ОЗД или го насочва друга институция, екипът/екипите на СКЦ не могат да дадат веднага готов отговор относно приема и начина на работа с клиента. Клиничната практика показва, че няма готови отговори. Те се изработват вследствие на предварителните срещи и интервюта с клиентите. Особено важно е да следваме детето и да го оставяме да ни води в намирането на подходящите отговори.*

Обикновено родителите се чувстват притиснати от заявката на институцията: училището, отдела за закрила на детето, МКББПМН и др. Те искат детето да се „нормализира”. Например да спре да бяга от училище, да престане да се разсейва и да започне да учи, да спре да лъже и т. н. Или се оплакват от смущения в основните му поведения, ако то е малко: чести и продължителни плачове, нощно напикаване, смущения в храненето и пр.

Отговорът на заявките на родителите не е прост и не е еднозначен. Необходими са няколко предварителни срещи с тях и детето, за да може екипът да изясни следните въпроси:

1. Какъв е същинския въпрос на родителите, който се крие зад първоначалната заявка.

Възможно е родителите да се чувстват виновни за проблема на детето. Възможно е, обаче, те изобщо да не възприемат поведението на детето като

⁷ Става дума за Семейно-консултативните центрове, създадени по проекта на УНИЦЕФ в Шумен „Семейство за всяко дете” /бел. авт./

проблем и да правят всичко възможно да докажат, че то няма проблем, а насочващата институция греша.

„Децата на неговата възраст познават буквите и могат да броят поне до 20. А той сякаш живее в свой собствен свят и може да си играе с часове . Може би ние грешим нещо?

Родители на 6 годишно момче, което не иска да тръгва в първи клас

Има и родители, които идват, насочени от отдела или друга институция, само, за да се уверят, че срещата с центъра ще бъде провалена. Те не желаят да допуснат никой друг между себе си и детето, оправдават се, че детето не желае да идва в Центъра и да остава само с никой от специалистите. Тогава целта на екипа трябва да се сведе до това да спечели доверието им, за да могат да поверят детето си на някой от специалистите в СКЦ за някакъв вид индивидуална работа. Така се осъществява една малка и първа раздяла във връзката между детето и родителите /майката/, която е необходима, за да може детето да расте и да се развива.

Изключително важно е по време на предварителните интервюта да се събере информация за семейния контекст. Важно е да се знае как се приема детето в разширеното семейство. Понякога родителите търсят консултация и помощ под натиска на разширеното семейство.

Родителите на М, момиченце на 4 г. 6 мес. идват по заявка на бабата /майката на бащата/. Тя е здравен работник и настоява за консултация. Поводът е, че детето не желае да се пази чисто. В същото време става ясно, че то има друг проблем: говори свой собствен език и не се интересува от езика, чрез който общуват хората около него. Версията на бабата е, че родителите „го гледат”. Според нея те са много мили млади хора, но не знаят как се възпитават едно малко дете. Съответно дава за пример себе си и начина, по който тя е възпитавала децата си. Докато тя говори, бащата на детето стои с наведена глава и мълчи, а майката се опитва да каже нещо, плачейки.

2.Какъв е капацитета на родителите да осмислят проблема на детето.

Необходимо е да се ориентираме дали родителите са способни да облекат в смисъл и значение, това, което се случва с детето и поради което то е насочено да ползва услугите на СКЦ. За да разберем това трябва да слушаме внимателно и непредубедено как говорят за детето и неговия проблем. Особено важно е дали си задават въпроси около състоянието и поведението на детето

или за всичко имат готови отговори, с които са склонни да засипват човека насреща без време за размисъл.

Родителят може да приписва проблема на детето на лошата наследственост, която носи другия родител и неговия род. Може изцяло да обяснява реакциите и поведението на детето с външни обстоятелства – например детето е станало свидетел на скандал между учителката и бащата на друго дете, ето защо е започнало да заеква или да има лоши мисли.

Възможно е родителите все пак да си задават въпроси и да са склонни да търсят причините за поведението и проблемите на детето в него самото, обяснявайки това с отношенията в семейството, със средата на детето, с неговото порастване и др.

Важно е да дадем думата на родителите и да изслушаеме обясненията, които дават на проблемите на детето. За тази цел можем да предлагаме различни форми на прием: група от майки и техните бебета или малки деца, които играят, докато те гледат и разговарят; индивидуален прием на майката / бащата и детето; групов прием на баби и внучета и т.н.

Освен това, за да преценим капацитета на родителите и да намерим най-адекватната стратегия за работата си с тях, трябва да чуем какви потребности разпознават те у своето дете, какви отговори им дават, а също дали са толерантни или нетолерантни към промени.

Майката на И., момче на 7 години, обяснява поведението му в час – непрекъснато става, разхожда се и пипа тетрадките и учебниците на съучениците си, с промяната на местоживеенето им. Наскоро семейството се е преместило от провинцията в София.

Една от задачите на предварителните интервюта е да разберем капацитета на родителите да субективизират проблема на детето. Трябва да разберем дали те са склонни да си задават въпроси за състоянието и проявите на детето или за всичко имат изработени готови отговори.

3.Какъв е симптомът на детето и каква функция има в семейството: с други думи от какво страда детето, от какво се оплаква то.... Каква е неговата заявка.

Отговорите на тези въпроси се очертават след предварителните срещи.

Един възможен подход, който би улеснил както разбирането на детето, така и разбирането на капацитета на родителите е при първата предварителна среща да видим и чуем детето, а след това родителите.

Б.Б. е момче на 8 години, насочено към Центъра за консултиране от училището. В училище той има някои затруднения, „прояви на агресия спрямо другите деца и невъзможност да се задържа на едно място и в една дейност“.

Първата среща със семейството е разпределена на психолога. На нея идват Б.Б. и баща му. Психологът приема в кабинета си първо детето, а бащата изчаква в чакалнята. На въпроса защо идва в Центъра, момчето отговаря, че има някои трудности с граматиката и по специално с миналото време. После той обяснява, че живее една седмица при баща си и една седмица при майка си. И двамата родители имат нови партньори и природени малки деца. Б.Б. сънува кошмари, в които неговата преродена сестричка го преследва с един огромен биберон. Той споделя също, че в училище изпитва огромен страх от другите деца. Но неговият баща му е казал да „не си оставя магарето в калта“. „Ако трябва им разбий носовете, аз ще платя“ гласят думите на бащата, които детето цитира.

След като приключва първата среща с детето, психологът поканва бащата, а детето отива в чакалнята, където има подходящи за възрастта му играчки. На въпроса защо идват да се консултират, бащата отговаря, че не знае. Според него детето се справя чудесно в училище. На въпроса дали спи добре, бащата отговаря, че детето спи непробудно и не страда от никакви смущения в съня. Единствената особеност в поведението на детето, която бащата забелязва е „че то се движи много“. „Също като майка си“ уточнява той. Бащата непрекъснато повтаря, че е зрял и улегнал човек с „установено“ семейно положение. Според него сина му много се радва на природената си сестричка.

На втората среща Б.Б. е придружаван от майка си. Срещите протичат в същия порядък. Когато идва ред на майката, тя обяснява, че синът ѝ има проблеми с граматиката. Но това не я учудва, защото баща му е бил с дислексия и не е завършил средното си образование. Тя също смята, че Б.Б. спи много добре и обожава природеното си братче.

ПРИНЦИП: да се срещнем първо с детето ни дава възможност да го посрещнем като личност и без предварително внушени предубеждения. Така ние сме улеснени в слушането и наблюдението на това, което детето прави и говори, на това, което ни показва. Този подход ни дава възможност също така да преценим капацитета на родителите да осмислят и разбират проблема на детето. Този капацитет може да варира от способността на родителите да си задават въпроси за това какво се крие зад конкретните действия и проблемно

поведение на детето до стена от готови отговори, които остават чужди на страданието на детето. Това знание е необходимо не, за да „превзпитаваме“ родителите, а за да знаем откъде да започнем работата си с тях, кое за тях е поносимо, накъде да вървим заедно.

Екипната работа – основен механизъм във функционирането на СКЦ

Всеки СКЦ формира екипи според начина, по който групира предоставяните в него услуги. Освен това може да се наложи да се сформира и свика екип във връзка с конкретен случай, който функционира като мрежа за емоционална подкрепа. Връзките на доверие са основата, върху която се изтъкват отношенията в екипа.

Екипът е пространство за споделяне и подкрепа. На екипните срещи следва да се отваря място за преживяванията на всеки член на екипа. Той може да споделя своя опит, който е провокиран от обсъждания случай. А може да сподели своите положителни или отрицателни преживявания, свързани с обсъжданото дете и неговото семейство. *Целта не е да се оценяват тези преживявания, а да бъдат изказани, да се облекат в смисъл и значение, да се адресират към екипа по време на обсъждането.*

„Така на екипа става ясно кой къде може да работи и с кого. Когато няма желаещ за даден случай или се прецени, че има голяма близост, се назначава някой след договаряне.

Екипът е място за изказване мъката и радостта от разделите с даден клиент.

Екипът е място за взаимопомощ – когато има трудности, е необходимо обсъждане и допитване между участниците в екипа, а не всеки да налага своето становище или да отрича или отхвърля всички предложения. Изграждането и функционирането на екипа е дълъг процес, в който е необходимо коректност, заинтересованост и професионализъм от всеки негов член. За да съществува екипната работа и да е коректна в своята насоченост и решения, е необходима редовна супервизия от външен на екипа специалист, познаващ екипните принципи, психичните регулативни процеси, както и естеството на работа”.⁸

Ефективността на работата на един екип предполага развитие на уменията да се представя случая, който се обсъжда. В това представяне от съществено значение е да се постави акцент върху думите и действията на детето. Не по-малко важни са точните наблюдения на конкретния професионалист и начина, по който проблема на детето намира място или е напълно отхвърлен

8 Същият източник.

от думите на родителите, близките, учителите и т.н. Представянето на случай има своята технология, която следва да се усвоява и усъвършенства.⁹

Ефективността на работата на един екип предполага също, че той може и желае да се събира не само, когато трябва да разрешава проблемите и въпросите около един конкретен случай на дете в риск. Екипът може и би следвало да се събира, за да се говори около въпроси, които са интересни за всички негови членове и които надминават конкретиката на социалната работа в тесния смисъл на понятието. Това могат да бъдат въпроси, които вълнуват съвременните родители или общество, или ги чуваме от съвременното дете, което ги изказва или показва /понякога чрез твърде странни прояви или поведения/. Поводът може да бъде една интересна книга или един хубав филм.¹⁰

Видове събрания на екипа на СКЦ

1. Организационни събрания, в които участва ръководителят на Центъра и ръководителите на отделни екипи, социалните работници и психологът. Целта на тези събрания е да се събере и стикова информацията.
2. Клинични срещи: те са посветени на представянето и на обсъждането на случая на конкретно дете и работата с неговите родители.
3. Събрания, посветени на терапевтичните ателиета – в тях могат да участват например психолога и възпитателите/социалните работници, които ги провеждат.
4. Събрания по определена тема: подготовка на кампания или програма.
5. Годишни събрания, в които се прави равностметка на работата с родителите.
6. Събрания с външни институции, които имат отношение към работата на Центъра.

Интердисциплинарният екип на центъра решава на своите събрания:

Относно предварителните интервюта и срещи с детето и семейството:

1. Кой специалисти ще се срещнат с родителите и кои с детето.
2. Необходимо ли е след първата среща с цялото семейство да се организират индивидуални срещи с майката и с бащата на детето. Кой специалист ще приема и среща кого.

9 Банова В., Научноизследователска мултидисциплинарна лаборатория в: Методи за повишаване на ефективността на екипа, София 2007

10 Банова В., Методи за повишаване на ефективността на екипа, София 2007

3. Да се определи кой специалист от екипа ще се среща с детето.

4. Броя на предварителните срещи.

Среща-обсъждане на интердисциплинарния екип след приключване на предварителните срещи.

Цел: да се анализира материала, събран от всички предварителни срещи. Да се формулира заявката на родителите и заявката на детето. Да се прецени какъв подход на работа да се предложи на родителите, съответно на детето.

Интердисциплинарният екип и ръководителят на Центъра решават кои са специалистите, които ще се срещат с родителите и начина, по който ще се отговаря на заявките на родителите.

Интердисциплинарният екип решава и предлага различни форми на работа с родителите:

След приключването на предварителните срещи и обсъждането на резултатите от тях от интердисциплинарния екип, се изготвя план за работа с детето. В този план се предвиждат и срещите и формите на работата с родителите. След това се организира една информационна среща с родителите, на която те биват запознати с този план и начина, по който те ще получават информация и ще участват в общата работа. Добре би било те да подпишат този план и да поемат официално ангажимента да съдействат за изпълнението му.

Предизвикателствата на директната работа с деца в риск и техните семейства

Деца, които се отглеждат в институции

Обща характеристика

С децата, лишени от родителска грижа, най-често се срещаме в така наречените домове или специализирани институции. Най-често това са деца на самотни родители. Следват деца от многодетни семейства. Има и деца, които са „подхвърлени”, т.е. напълно изоставени от своите родители, за разлика от тези, чиито майки са подписали след раждането декларация, чрез която се отказват официално от родителските си права, което позволява на тяхното дете да бъде осиновено и да има ясен статут. Незначителна част от децата в домовете са пълни сираци или полу-сираци.

В домовете за най-малките /от 0 до 3 г./, които сега се наричат домове за медико-социални грижи, някои от децата постъпват по медицински индикации от родилен дом, болнично заведение или домашна обстановка /генетични малформации, неврологични заболявания и др./. Друга част постъпват по

принцип в добро физическо здраве поради това, че родителите им отсъстват или са неспособни да ги гледат в настоящия момент. Характерна особеност е, че в повечето случаи децата постъпват по спешност, без предварителна подготовка, рядко придружавани от родителите си и винаги за неопределен период от време от момента на тяхното приемане, т.е. при най-лоши условия. Големият брой деца са на по-малко от две години при пристигането си / Дойчинова, 1999; Гинчева, 1999/. Понякога настаняването в дом за медико-социални грижи е единственият изход за една самотна майка, която няма финансова, социална и морална подкрепа. Една част от децата са с висок медицински риск и в сегашните условия на родителите им е изключително трудно да се грижат за тях или просто не могат. Някои деца са в крайно тежка икономическа ситуация. През последните години се появи нова услуга за подкрепа на самотни майки в затруднено положение, а именно звеното „Майка и бебе”, те могат да получат комплексна подкрепа за период от няколко месеца до една година.

Специфични особености на децата, настанени в институция в кърмаческа и ранна възраст

А. Особенности, произтичащи от възрастта

При децата, които се настаняват в ДМСГД, възрастта е основен фактор: в действителност се касае за новородени, които трябва да бъдат обвивани под защитата на все още симбиотична връзка с майката, или са кърмачета, напълно изградили връзка с майката, която, обаче, бива рязко прекъсната и в много случаи вече е разстроена. Всички те са все още в превербалния период или започват да овладяват говора; нито едно от тях не е преминало напълно етапа на изграждане на мисловна представа за обекта. Тяхната уязвимост към раздялата и към ситуацията на дефицит е максимална и тяхното настаняване в затворено детско заведение носи висок риск за душевното им здраве.

Специфична особеност за бебетата е, че *те живеят в свят на усещания*. Следователно “езикът” на бебета е също специфичен. Първите знаци на взаимодействие с бебето минават през телесни сигнали; те могат да се установят при *много внимателно наблюдение*.

Наблюденията на телесните прояви на бебето ни дава малко по малко ключа за разбирането на неговите вътрешни състояния.

Така опорните точки за разбирането на новороденото и кърмачето са телесните прояви, позите на детето, неговите плачове, мимики, разликата в тоналността на неговите плачове, оцветяването на кожата като се отчитат соматичното му състояние, степента на напрежение или отпуснатост на тялото, реакциите спрямо присъствието на другия и промените в тях в присъствието

на различни хора. Още Д. Уиникът /Winnicott, 1969/ казва, че само бебе не съществува. Взаимодействието на възрастния с бебето не може да придобие смисъл освен чрез способността на първия да бъде внимателен към получаването на посланията на бебето, били те телесни или емоционални прояви.

Б. Особености, произтичащи от ранната раздяла с майката /родителите и настаняването в институция.

Възрастта на децата изправя възрастните, които се грижат за тях, пред специфични проблеми: те се оказват конфронтирани многократно пред изключително специфични преживявания, провокирани от тези смущаващи периоди на развитието. Да се приемат тези деца, да се влезе в контакт с тях, за да се развие значима връзка, представлява много специфична ситуация, напълно различна от тази, която възниква при приемането на по-големи деца.

С други думи, известно е, че колкото и малко да е едно дете, независимо от това дали може да говори или не, дали може да се придвижва само или не, то преживява изоставянето или ранната раздяла с майката и тези събития бележат по-нататъшното му развитие. Малкото дете проявява страданието си по различен начин. Отправна точка в работата на всеки възрастен, който е в позицията на професионалист, полагащ грижи за това дете е, да разпознае това страдание и да даде знак на детето, че го е забелязал. В противен случай дори много малко бебе е способно да се съпротивлява – да отказва да се храни, да повръща, да не наддава на тегло. Детето има тези и много други „странни прояви”, защото се съпротивлява срещу грижещите се за него възрастни, които не разпознават страданието му и свеждат съществуването му до проблеми в храненето, до заболяване, до конкретна диагноза, с която го етикетират и по този начин принизяват неговото съществуване до един обект, който изцяло зависи от грижите на околните.

Последици, до които води ранното лишаване от майчини грижи:

ранното лишаване от майчини или родителски грижи може да има тежки поражения върху психическото и даже върху физическото развитие на детето, а може то да преодолее успешно подводните рифове на раздялата и да се развива пълноценно.

Тук бихме могли да цитираме опита на унгарския психолог и психоаналитик Рене Шпиц, който при настъпването на нацизма заминава за Париж, след това за Ню Йорк. Там, успоредно с кариерата си на психоаналитик се занимава с научни изследвания в областта на детската психиатрия, които извършва в болнична среда и в детски домове и които го правят известен в целия свят /Макали, 1999/. През 1945 г. той описва и назовава синдрома “хоспитализъм” в рамките на това, което нарича “заболяване на емоционалния дефицит”.

Шпиц показва особената важност на ранните връзки майка – дете и описва цяла поредица от поведения при новороденото, които представляват реакция на преживяването на прекъсване в емоционалната и реална връзка поради изоставяне, след като детето *вече е преживяло* една добра – от качествена гледна точка – връзка с майката.

Хоспитализмът е най-тежката форма на “анаклитичната депресия”, наблюдавана при бебетата. “Анаклитична” идва от гръцката дума “anaclitos”, което означава “подпирам се, опирам се, подкрепям се, поддържам се”. Следователно става дума за деца, лишени от опората, която връзката с майката им дава, за да се развиват и растат.

В какво се изразяват симптомите:

Рене Шпиц отбелязва една фаза на протест, през която детето преминава непосредствено след раздялата с майката, наситена с много плачове, капризничене. Следват смущенията в основните поведения: хранене, сън, отделяне. Ако раздялата продължава дълго, детето започва да спада на тегло, повишава се заболяемостта му, често се наблюдава регрес в поведението. Например, ако вече се научило да ходи самостоятелно, спира да го прави. Намалява говорната активност, отслабва мускулният му тонус. По-нататък следва по-тежката фаза на затваряне в себе си: детето спира да реагира на общуването на възрастните, престава да ги гледа в очите, извърща глава, лицевата му мимика обеднява. То лежи или извършва стереотипни движения, вгълбено в себе си.

Р. Шпиц наблюдава, че при децата, които се връщат при майките си в рамките на три месеца след раздялата, симптомите постепенно изчезват и те се връщат към своето нормално развитие.

В статията си “Депресията при кърмачето” Глоуз подчертава, че “по време на първата фаза бебето използва всичките средства, които са на неговото разположение и които са най-вече *телесни*, тъй като, отчитайки нивото му на развитие, преди да е овладяло говора, именно тялото представлява основният фактор на свързване между детето и неговото обкръжение” /Glose, 1995/. Така могат да бъдат наблюдавани анорексични феномени, смущения в съня, виковете или свръхвъзбудимост. Всички тези знаци имат стойност на повик, чиято цел е да възстанови присъствието на майката. Не всяко отделено от майка си дете развива анаклитична депресия. Това се вижда при децата в домовете за медико-социални грижи. Някои развиват симптоми на хоспитализъм и много често това се интерпретира неправилно като умствено изоставане или неврологично заболяване. Други деца се развиват добре и пълноценно. Всяко дете обаче преболедува раздялата с майката, особено ако тя е продължителна и е

във възрастта, която Рене Шпиц наблюдава. След прекратяване на раздялата на малкото дете му е необходимо време, толерантност, човешко присъствие и говор, които да са от дистанция.

Факторите, които водят до появата на симптоми на хоспитализъм у децата, които се отглеждат в ДМСГД.

На първо място бихме посочили *анонимността* на грижите, анонимното отношение към детето като към неодушевен обект, вместо индивидуализираната и персонализирана връзка, изградена на уважението към него като личност и уникално човешко същество. Достатъчно е да припомним наивния и трагичен експеримент, проведен през XIII век от Фредерик II, крал на Сицилия и Германия, Император на Запада. Той пожелал да разкрие мистерията на първоначалния майчин език, а именно да разбере какъв език би проговорил някой, който не е научен на никакъв. Дали би проговорил той немски, майчиния език на краля, като в такъв случай последният би имал доказателство за универсалността и превъзходството на немския език. Или би проговорил староеврейски, тъй като това е най-древният език, гръцки, латински, арабски?

За тази цел Фредерик II нарежда да се отгледат около четиридесет деца, отнети от родителите им при раждането, в едни дом, където дойките получават следното указание: “Да кърмят децата, да ги къпят, да ги мият, но да не бърборят с тях и да не им говорят по никакъв повод и начин”. Те не само, че не говорели на децата, но не трябвало да разговарят помежду си, така че тези деца да не чуят никога звука на човешкия глас. Освен това никакъв физически контакт, нито погалване не са били разрешени, докато успоредно с това децата са били обгрижвани много добре и много старателно.

Фредерик II бил разочарован от своя експеримент, защото не само, че нито едно от децата не проговорило никога, всички те измрели през първите години от живота си /Макали, 1999/.

Тост ключът към очовечаването не е в перфектните грижи за детето. Раждането на човешкото същество става в езика и благодарение на една привилегирована връзка с някой, който го обича и който не го подценява, който не го свежда до уста, която трябва да бъде нахранена, и тяло което трябва да бъде подсушено и преоблечено. Най-често този някой е майката, но нейната функция може да се изпълнява и от друг човек, който полага особени специфични грижи за детето, който му говори и който му позволява да разбере, че може да бъде харесвано и обичано.

Забележка: Познаването и разбирането на особеностите в ранната връзка между майката и детето, както и последиците от раздялата с майката или изоставянето, е изключително необходимо, когато се работи по превенция на изоставянето, реинтеграция в родното семейство, осиновяване и приемна грижа.

Превенция:

– при наличие на добра връзка между майката и малкото дете, при липса на прояви, свидетелстващи за душевно страдание и депресия у детето, следва усилията на екипа да се насочат към съхраняване на тази връзка чрез всички средства на социалната работа, които биха могли да подпомогнат майката и семейството да се справят със социалните и икономическите си проблеми.

– при наличие на наблюдения, които сочат за разстроена връзка между майката и детето и прояви на душевно страдание и анаклитична депресия /хоспитализъм / у бебето, респ. у малкото дете, следва екипът да насочи усилията си към психологична подкрепа на майката чрез средствата на психологичното консултиране, психотерапията /ако има възможност за насочването на майката към такъв вид работа/ или други форми на терапевтичната работа. Ако в екипа на СКЦ няма специалисти, подготвени да представят психологично консултиране или терапевтична работа, следва майката да се насочи към такива или да се изготви план на работа, в който да се предвиждат редовни срещи с нея, на които тя да бъде внимателно изслушвана. Целта е майката да бъде подпомогната в точно тази област на живота, в която изпитва най-големи затруднения, поради което страда връзката и с детето. Например майката може да страда от депресия и да има нужда от специализирана помощ; майката може да е жертва на домашно насилие или просто да не е приета от семейството на бащата и т.н.

Реинтеграция:

При преценката на възможностите за реинтеграция от първостепенна важност е именно оценката на качеството на връзката между майката и детето. Акцентът в оценката на родителския капацитет следва да бъде поставен върху способността и възможността на майката, бащата и близките да разбират потребностите на детето, да забелязват проявите му на душевно страдание, да си задават въпроси за

тях, да проявяват гъвкавост и рефлексивност относно детето, потребностите и поведението му.

Нарушенията и смущенията във връзката майка-дете трябва да се мислят като сериозна контра-индикация за реинтегрирането на детето в родното му семейство. Пример за такава контра-индикация са многократните раздели и настанявания в дома.

Осиновяване и приемна грижа:

За да бъде сполучлива срещата между детето и неговите бъдещи осиновители или приемни родители, то трябва да бъде готово за тази среща. Срещата не би могла да бъде сполучлива, ако детето страда от анаклитична депресия /хоспитализъм/. Тази ситуация изисква огромно разбиране и търпение от страна на осиновителите и приемните родители, което не е лесно за постигане поради много причини. Екипът на СКЦ може да предостави услуги, които са насочени към придружаване на първоначалните срещи и напасването между осиновителите, приемните родители и детето.

Семейството е важно за детето, не само защото го дарява с любов

Защо за едно дете е важно да расте в семейство? Познатата теза е, защото в семейството детето намира любов и сигурност. Това е вярно, но е само половината от отговора.

Освен, че семейството дарява едно дете с любов, то му позволява да се идентифицира с родителите си. Какво означава това? Това означава, че когато детето се роди то бива разпознато, идентифицирано от родителите си като тяхно. “Това е моето дете!” и “Това е нашето дете!” Така, растейки детето може да се идентифицира с единия и другия родител, с определени черти и характеристики на майката и бащата. Най-общо развитието на личността е поредица от идентификации.

Възниква въпросът: има ли механизми, които регулират чувствата между детето и възрастните в семейството? Какви са функциите на семейството: изчерпват ли се те единствено с любовта към детето? Достатъчна ли е само любовта към детето, за да може то да се развива, расте, възпитава?

Семейството е не само място, в което се концентрират чувства на обич, нежност, топлина и привързаност. То също е *социална структура*, която, като всички социални структури, има една цел: да регулира чувствата между детето и родителите. Например да съдържа наслаждението между майката и детето. Това е определение на семейството като социална структура, дадена от френския психоаналитик Жак Лакан. В едно семейство не всичко е

позволено. Всички познават закона за забрана на кръвосмешението, който е активен, без да бъде изказван. Семейството социализира малкото дете и в същото време служи за посредник между детето и по-широкото обкръжение. То позволява един ден детето да може да напусне своите родители и да се интегрира в обществото.

Семейството е социално, но също така има и семейна природа – както се казва “семеен произход”. Всяко семейство – родно, осиновителско или приемно, е една социална структура. Това ще рече, че то съдържа връзките между съществата, които го изграждат – връзки, изградени от общуването, от ролите, от функциите. Тези връзки също са регулирани от закони, което ще рече, че в по-голямата част от случаите те не са следствие от каприза на един от родителите.

Семейството е тази социална структура, която посреща детето, независимо от това дали то е било добре или зле прието, желано или не, добре дошло или не. Това ще рече, че бащата и майката, отвъд любовта към децата, имат определена функция. Именно това е, което трябва да знаем при работата си с децата. Те упражняват тези функции без да ги съзнават – това не е част от съзнателното поведение. Точно в това се състои предизвикателството на отговорността “да бъдеш родител”. По отношение на това предизвикателство няма привилегировани, нито сред биологичните родители, нито сред осиновителите. Защото предизвикателството на родителството се състои в това да поемеш отговорността, че живота ти се променя завинаги и да не обвиняваш детето си за това. Тъй като “да имаш дете” е личен избор, плод на личното желание на всеки. Трудността, през която трябва да премине всеки, който иска да стане родител се състои в това, че “за да се разположим на мястото на баща или майка, няма никой, който да ни казва дали да го заемем или не. Тези места са налични и езикът ни позволява да ги заемем. Нищо не ни забранява да заемем тези места, но и нищо не ни ги предписва. Всичко това показва, че да признаеш себе си като баща или майка е действие. Ето защо именно, когато разпознаем себе си като баща или майка, се въвежда измерението на *необратимост*: онова, което ще последва, никога няма да бъде като това, което е сега или като това, което е било. И не просто защото събитието да имаш дете променя много неща в живота ти, което също е вярно. А защото след появата на детето аз няма да бъда същият, какъвто съм бил. И това е периодът на смущения, през който трябва да премине един мъж или една жена при реалната поява на детето. Появата на това измерение нарушава взаимоотношенията на майката или бащата с детето. И разбира се, човек никога не е на необходимата висота за това събитие”¹¹.

11 Даниел Роа, “Откъде идват децата?” в сборника “Защо на мен?” Среща с непредвиденото, София 2005
58

Как да посрещнем едно дете, за което не знаем откъде идва

За всяко дете, което посрещаме, трябва да изобретим закони на гостоприемството. Защо? Защото ние не знаем откъде идва това дете, в смисъл, че не знаем какво е било желанието на неговите създатели, нито защо те не са могли да се разположат в ролите на майка и баща.

Тук отново ще си послужи с една сполучлива метафора на Даниел Роа¹², която той използва, за да опише какво се случва, когато очакваме някого. В момента на очакването се създава нещо като символичен балон, в който очакващият е обгърнат заедно с отсъствието на очаквания. А отсъствието на очаквания създава една липса. Очакването е често придружено с чувство на тревога, защото другият винаги може да отсъства там, където е очакван. Когато другият пристигне, този, който чака се успокоява, че договорът на очакването е спазен, така че не без основание е бил в очакване. В един момент изпитваме страх, че договорът е без гаранции, че може да бъде развален. Много пъти сме ставали свидетели на това, как след първите срещи с кандидатите за осиновители, децата се разстройват, защото не могат да си обяснят, защо те си заминават и защо още трябва да чакат, оставайки в дома. Друг път кандидатите за осиновители се разочароват, че децата не изразяват бурна радост още при първата среща. Първата среща винаги е едно изпитание, защото се намесва още един въпрос: този, който пристигна, дали е този, когото очаквах? Неговото присъствие запълва липсата в балона на очакването. Появява се недоразумението.

Аз съм очакван

Когато аз знам, че съм очакван, аз си задавам въпросите: Какво иска от мен този, който ме чака? Какво очаква от мен? Дали ще съм на висота, или може би той очаква нещо повече? Тези въпроси винаги вълнуват едно дете в срещите му с осиновителите.

И не само: тези въпроси вълнуват всички деца по отношение на техните родители.

Аз пристигам: разбира се, намирам място и това е успокояващо. Но аз не съм точно този, който е очакван, дали не съм само инструмент за отговор на очакването на другия?

На всичко отгоре, пристигайки, аз спуквам балона на очакването. Сега, когато съм тук, вече няма очакване. Това, че съм тук, се изплъзва на очакването, това не беше очакване.

12 Даниел Роа, "Законите на гостоприемството" в сборника: "Посрещането на детето. Законите на гостоприемството", София 2002

Аз идвам и не съм очакван

Когато е предварително известно, че някой ще дойде, има условия за посрещането на този, който е очакван: това са законите на гостоприемството.

Когато нищо не е предвидено за това: аз правя, или по-скоро си издълбавам – с хитрост или със сила, – една дупка, за да се разположа, да наложя или оправдая своето присъствие. Това може да стане, но със съответните последиствия. Ще трябва винаги, било чрез тирания, било чрез съблазняване, да показвам полезността на това, че съм тук, както и че съм незаменим. Винаги ще трябва да създавам у другия балона на очакването, за да намеря в него истинско място, винаги ще трябва да се опитвам да липсвам или да изчезвам, за да поставям другия в очакване.

Повечето деца, на които съдбата е отредила да не бъдат посрещнати от законите на гостоприемството и в началото на живота си се отзовават в домовете, имат този проблем: да измислят как да наложат присъствието си и как да докажат неговата полезност.

Например едно 10-месечно момиченце със синдром на Даун, което беше изоставено от своите родители и се отглеждаше в дом за медико-социални грижи, както и много други деца като него, прекарваше дълги часове без наоколо да присъства възрастен. Персоналът не му обръщаше внимание, освен в часовете за хранене, къпане и преобличане. Това малко момиченце беше измислило да гризе ръбовете на леглото си. Така то си осигуряваше постоянното внимание и присъствие на възрастните, които започнаха да се интересуват от него, за да не му позволяват да гризе леглото. А по-късно откриха неговите добри страни и започнаха да проявяват истински интерес. Историята му би могла да се развие по-друг начин, то можеше никога да не срещне симпатия и разбиране от страна на персонала и тогава житейската му кариера щеше да стигне рано или късно до формулировката „отклоняващо се поведение“.

Дори в пубертета, когато на родителите им е трудно да се разделят с представата си за малкото, слънчево и обичливо дете, което са имали и да посрещнат тийнейджъра с променящо се тяло, глас и поведение, на последния му се налага да прибегва понякога до необичайни средства, за да издълбае отново своята липса в балона на очакването. Понякога в това е причината за първите бягства от училище и от къщи, за някои малки и смешни кражби, за необичайни постъпки, които възрастните бързат да нарекат делинквентни, асоциални и пр.

Наскоро на въпроса ми, защо се държи агресивно в училище и бяга, едно 12 годишно момиче, ми отговори, че се прави на “интересно”. Тя искаше да бъде забелязана, да докаже полезността на присъствието си. В хода на нашия разговор стана ясно, че тя е осиновена. Нейните осиновители ѝ бяха обяснили, че са я взели от дом, където нейната родна майка я беше оставила. Момичето поискало да намери родната си майка. Попитах я защо и тя ми отговори: “За да я попитам защо ме е оставила?” Ето още един сериозен въпрос, който ни отвежда до един друг мит.

*Как да разбираме по-добре децата, преживели или преживяващи
насилие в семейството?*

Ако внимателно се вгледаме в различните поведенчески индикатори, които показват преживяване на различните видове насилие от детето, ще видим, че повечето от тях са признаци на душевно страдание. Защо и от какво страда детето, което е било подложено на физическо, емоционално, сексуално насилие или negliжиране? То страда, защото връзката му с другия е деформирана. Тази връзка е най-силно деформирана, когато насилието се случва в семейството. Другият, у когото детето търси да открие една точка, от която може да се види прието и достойно да бъде обичано, всъщност е насилник. Детето не само, че не се вижда през неговите очи прието или достойно да бъде обичано, но то е сведено до един обект, нещо ненужно или още по-лошо – то е сведено до нещо, което може да носи наслаждение на другия само, когато бива малтретирано. Детето, което е жертва на домашно насилие, често е привързано към насилника, защото това е неговият най-близък човек, неговата майка или неговият баща.

Има две особености в преживяването на домашното насилие.

Първата особеност е, че семейството като социална структура, която посреща детето, гарантира сигурността му и му позволява да се приобщи към света на човешката култура, не изпълнява своята функция. Нарушен е основният закон, върху който се изграждат семейните връзки, а именно законът, който съдържа наслаждението между детето и възрастния. С други думи в едно нормално функциониращо семейство майката и бащата не могат да правят с детето каквото си искат. От своя страна детето разбира, че то не принадлежи изцяло на капризната воля на родителите и че те не могат да правят с него каквото си искат. В това отношение най-драстичен е примерът със сексуалното насилие в семейството. Нарушен е законът за забрана на кръвосмешението между родител и дете, или между брат и сестра. А именно благодарение на действието на този закон е възможно психичното структуриране на детето и психологичното му отделяне от майката, т.е. превръщането

му в самостоятелен човек с чувство за собствена идентичност. Затова в тези случаи е особена важност не само да се предприеме мярка за закрила спрямо детето, но и да се накаже нарушителят на този неписан закон, за да бъде ясно и недвусмислено за детето неговото съществуване. Няма друг начин за детето да разбере, че законът за забрана на кръвосмешението съществува, тъй като то понася травматичните последици от неговата липса или неговото системно нарушаване вътре в семейството. В тези случаи, макар детето да изказва желание да остане с родителите и да ги вижда, то трябва да бъде отделено от тях. Причините за отделянето трябва да бъдат ясно назовани и формулирани от представителите на различните служби: социални, медицински, полицейски, психологични.

Втората особеност е, че детето – жертва на насилие се сблъсква с нещо реално и непоносимо, нещо за което то не разполага с думи, за да го облече в смисъл и значение.

Ето защо в работата с децата, преживели насилие е задължително да присъства измерението на психологичната подкрепа в две посоки:

○ За детето трябва да се отвори пространство, в което то да бъде слушано заради самото себе си.

Това е така, защото детето многократно бива изслушвано, за да се докаже насилието или за да се направи оценка на риска и пр. Но то има необходимост да бъде изслушвано, за да установи връзка на трансфер с психолога, която би му позволила постепенно да облече в смисъл и значение онова, което е преживяло и продължава да преживява, а то е много сложно. Оттук произтича и втората посока:

○ Психологът трябва да придружава детето в усилието му да намери думи или изразни средства /рисуване, символична игра/, чрез които да облече в смисъл и значение, да символизира преживяното насилие, за да продължи напред в своето развитие.

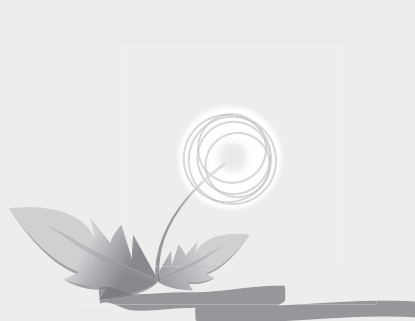
Често с учудване констатираме, че деца, които са подложени на системно физическо малтретиране в семейството, не понасят семейната структура. Виждаме ги да се успокояват и да повишават резултатите си в училище, едва след като ги настанят в институция. Случва се институцията, в която повечето деца страдат от липсата на семейна среда, да бъде спокойно и сигурно място за детето, жертва на домашно насилие.

В своята работа с децата, преживели насилие, психологът трябва да бъде особено внимателен да не въвежда свои означаващи, произтичащи от социалната работа. Така например ми се е случвало да попадна на рисунка, направена от дете, преживяло сексуално насилие, която искрено ме озадачи. На моя въпрос към психолога, който беше работил с детето, той ми отговори, че

му е дал точна инструкция, която се състои в това да възпроизведе точното действие на бащата. Работейки по този начин, ние не даваме на детето никакъв шанс да облече в смисъл и значение случилото се. Единственото, което постигаме е да му натрапим нашите означаващи и да фиксираме травмата.

Отправна точка в работата с децата, преживели насилие, може да бъде разбирането на френския психоаналитик Жак Лакан. Той определя термина „насилие” като *означаващо*, с което си служим, когато назоваваме нещо, което трудно се понася и което идва на мястото на нещо неназовимо. Насилието следователно е най-напред нещо, което е уловено в думите на Другия; означаващо, с което се описва цяла една поредица от явления, които са заели важно място в обкръжаващия ни дискурс, в институциите и в медиите.

То обозначава нещо, което не може да бъде обхванато, нещо невъзможно за всяко човешко същество. Това непоносимо за детето /субекта/ и трудно назовимо нещо, Ж Лакан нарича “реално”. Насилието като *обект* е именно това, което изниква като реално, което не може да бъде игнорирано. То е свързано с активизирането на реалното тяло и изпитването в него несъзнавано наслаждение. Необходимо е насилието към реалния обект да бъде покрито с воала на възможна интерпретация от означаващи, които не го посочват директно. Препоръчва се да не говорим за насилието прекалено директно, което не означава да го игнорираме. Знаейки, че то съществува между човешките същества, трябва да му намерим точното място. Да оценим невъзможното, т.е. реалното, което насилието разкрива, има за следствие поддържането на необходимото покривало, което да го държи надалеч. Родителят или учителят трябва да знаят да се справят с насилието, прибегвайки до помощта на метафората за създаване на изместване, необходимо на субекта, за да излезе от тази задънена улица. В отговора, който даваме на децата, трябва да се изместим от появилото се реално. Трябва да направим крачка в страни от реалното, предизвикало акта на насилие. Всъщност, ако кажем на някой, че проявява насилие, или го посочим пред другите като такъв, това води единствено до увеличаване на насилието у него, както и у другите. От този момент нататък езикът и някои думи, които сме казали на субекта, отключват неговата агресивност.

В този сборник са подбрани материали, които могат да бъдат полезни за работата на екипите на новосъздадените семейно-консултативни центрове по проекта на УНИЦЕФ „Семейство за всяко дете“.

Материалите могат да бъдат полезни за всички професионалисти, които работят директно с деца и техните родители.